

Nagy Ágoston

Insurrekció és társadalmi mobilitás a napóleoni háborúk időszakának Magyarországon

Dolgozatom középpontjában az 1809-es osztrák–francia háború során, az utolsó insurrekció keretei közötti személyes katonáskodás mint társadalmi mobilitási csatorna vizsgálata áll. Erre nézve mindenekelőtt három tényezőt szükséges tekintetbe venni. Egyrészt a nemesség felkelési kötelezettségének törvényben rögzített rendi normáját, másrészt a háború alakulásával dinamikusan változó, mozgósító propaganda által hangsúlyozott mobilitási lehetőségeket, harmadrészt pedig a társadalmi emelkedést lehetővé tévő eszközök és rítusok gyakorlati alkalmazását. Az 1809-es nemesi felkelés számos szempontból különlegesnek számított, és nem csupán azért, mert a kor három másik insurrekciójával ellentétben (1797, 1800, 1805) a felkelőket valóban harcba is vetették. Az 1808-as diétán született törvények (2. és 3. tc.) egyfelől fenntartották e hagyományos honvédelmi intézmény rendi anakronizmusát, másfelől jelentős mértékben modernizálták azt, személyes (*personalis*) nemesi felkelést irányozva elő. Ily módon a személyes katonáskodás kötelessége – a mozgósítás anyagi terhei mellett – valóban a nemesség tömegeit érintette, bár természetesen 1809-ben sem kizárólag nemesek fizettek és vonultak hadba.¹

Vizsgálatom hátterét Tóth Zoltánnak a rendi norma és a társadalomszerkezet összefüggéseiről alkotott koncepciója adja.² Eszerint Magyarországon a „rendi határvonal” ugyan ritualizált hierarchiákba rendezett morális közösségeket határolt el egymástól vertikálisan (illetve az egyházrendiségen keresztül horizontálisan is), ám mégsem hozott létre a leszármazás alapján átjárhatatlan, kasztszerű társadalmi különbségeket. A nemesség tekintetében e választóvonal a teljes rendi osztályszerkezetet „keresztülmetszette”, s tulajdonképpen nem támasztott a nemesi jogállással kapcsolatban vagyoni és életmódbeli feltételeket. Tóth az utolsó, még rendi jogi normák között mozgó formakereső periódust a 18–19. század

¹ 1809 előtt a felkelések tovább éltek a megyei jómódú birtokos nemesség, illetve a kismemesség és a parasztság konfliktusát. A földjeiket a saját kezükkel művelő vagy iparos kismemeseknek nemcsak önmaguk felszerelésére nem futotta, de kenyérkeresőként nehezen tudták hónapokra otthagyni otthonukat. Ezen 1809-ben a megyei és az országos kasszák már valamennyire segítettek. Vörös 1981: 98. Korábban a gyalogságot nem egyszer parasztokból toborozták vagy töltötték fel erőszakkal, aminek – mint 1800-ban Somogyban – lázadás lett a vége. Vörös 1958: 6–33.

² Tóth Z. 1991a, 1991b; gondolatmenetének rekonstrukciójához: Horváth 2017: 2–9.

fordulójára tette, amely „egyrészt a háborúk során bővebben ontotta a nemesi rangemeléseket is, másrészt a kiváltság alapjának nagy forradalma zajlott a honoratior-státus születésével”.³ Számomra a rendi normának az inszurrekcióhoz kapcsolódó, hagyományos nemesi katonai erényekre és érdemekre alapított, de több elemében a változó körülményekhez igazított konstrukciója, illetve ehhez való viszonyában a személyes katonáskodás és a társadalmi mobilitás összefüggései érdekesek.

Az 1808-as törvények alapján kiállított felkelés már pusztán a részvétel tényénél fogva is mobilitási csatornaként szolgálhatott. A magukat haditettekkel kitüntetők szűkebb csoportja számára az állami-katonai és megyei jutalmazások további emelkedési lehetőséget jelenthettek, ideértve a presztíznövekedést, melyet a haditettek és jutalmak országos sajtóban és a reprezentatív jellegű lokális rendi nyilvánosságban történt megjelenítése biztosíthatott. A résztvevők tömegeire nézve az inszurrekció nemcsak a vagyoni helyzete alapján tagolt nemességen belül indított meg emancipációs tendenciákat (amelyek egyik oldalát a személyes katonáskodás egyenlő kötelességének, míg a másikat a vagyoni-jövedelmi alapú rendi szolidaritásnak az érvényesítése jelentette), mindenekelőtt a kismemességet illetően,⁴ de adott esetben a rendi határvonal környékén (kétes nemesek, agilisek) vagy az alatt élő csoportok számára is anyagi és társadalmi elismeréssel járhatott, cserébe a nemességhöz társított katonai erények gyakorlásáért. A nem-nemesek számára ez – ismét Tóth Zoltán szavaival élve – adott esetben a helyi nemesi „befogadó közösség” részéről az érintettek morális elismerésének „rituális kinyilvánítását” is magában foglalhatta, akkor is, ha jogilag nem vezetett a rendi státus megváltozásához.

Mivel „a rendi társadalom szerkezetét és szervezeti elveit normatíván megfogalmazott jogi fogalmak írják le”,⁵ ezért először a vonatkozó törvényekben jogi formát nyert, majd a hivatalos, félhivatalos és spontán inszurrekciós propagandában kifejtett és terjesztett, a nemesség katonai-honvédelmi kötelességeihez kapcsolódó rendi normát és társadalomképet mutatom be. Ezt követően a társadalmi mobilitás és a nemesi felkelés összefüggéseivel foglalkozom egy nagyszámú nemességgel rendelkező dunántúli vármegye, Veszprém kapcsán, melynek inszurgensei a harcokban is megmérték magukat. Egyrészt a döntően a helyi jómódú birtokos nemességből verbuválódott megyei tisztek kiválasztódását vizsgálom, összefüggésben a háborút követően tagjaik hivatali pozíciókkal történt jutalmazásával – azaz az inszurgens rendfokozat, a hivatali pozíció és a megyei presztízs közötti kapcsolatok kérdését veszem górcső alá. Másrészt azon mobilitási lehetőségeket mutatom be, melyek a személyes katonai szolgálatból, adott esetben haditettek végrehajtásából az eltérő rendi státusú és osztályhelyzetű inszurgensek számára adódhattak.

³ Tóth Z. 1991b: 22.

⁴ A nemesség tagolódásához: Szabó 1976: 239–243; Pálmány 1997. A kismemességhoz: Szabad 1981; Pálmány 1991; Paládi-Kovács 2000; Kósa 2001.

⁵ Tóth Z. 1991b: 16.

INSZURREKCIÓ ÉS RENDI NORMA

A hadtörténet-írás már felhívta a figyelmet arra, hogy bár József főherceg – a magyarországi körülmények között – radikális reformtervezete nem valósulhatott meg,⁶ a nádor törekvéseinek és az 1808-as diéta fogadókészségének köszönhetően az 1809-es felkelés szervezetét és igazgatását tekintve többé-kevésbé korszerű formát kapott.⁷ Az 1808: 2. és 3. tc. egyfajta normatív „szociológiaként” nemcsak megkonstruálta a kor társadalmának egy képét, de meghatározta az 1809 tavaszán a vármegyék által kiállított csapatok összetételét, és a mozgósító propaganda mobilitásra vonatkozó ígéreteit is. A változásokat a felkelés erősödő nemesi exkluzivitását és személyes jellegét illetően a rendi emancipáció, míg határozott nemzeti karakterét, uniformizációját és intézményi különállását a rendi keretek közötti nemzetiesülés tendenciáiban ragadhatjuk meg.

Tóth Zoltán szerint a „rendi minősítés legmarkánsabb vonása az, ahogyan a társadalom egészét felfogja és tagolja”, azaz, ahogy a népesség tagjait belső tulajdonságai alapján morális értelemben minősíti (kvalifikálja).⁸ A norma értelmében az egyén a „nemességhez tartozás révén” birtokolja az összes politikai és tulajdonjogokat⁹ (ha nem birtokos, akkor az ezekre való kapacitást), a nemesi „arany szabadságot”, melyért cserébe pusztán a hon védelmében történő katonáskodás kötelességével tartozik. A nemesi cím, azaz a király által birtokadománnyal és/vagy armálissal történő nemesítés jogalapját az „érdem” fogalma képezte.¹⁰ Werbőczy István *Tripartituma* úgy fogalmazott, hogy a „valóságos nemesség” alapvetően katonai eredetű: „katonai szolgálattal és hadi tudománnyal” lehet megszerezni. Ez a militáns norma illeszkedett az általa Thuróczi János nyomán kifejtett, az egyenlőtlenség eredetét a katonai szolgálat megtagadását büntető jogvesztéssel historizáló eredetmítoszba, de abba a felfogásba is, mely szerint az alávetett csoportok a meghódított és szolgává tett idegenek utódai. A kor társadalomszemlélete a népességet morális minőségek mentén osztotta fel a népet (*populus*) jelentő nemességre, illetve az alávetettek utódaiként felfogott köznépre (*plebs*), mely utóbbit illetően az elmulasztott kötelesség miatti negatív erkölcsi minősítés nem egyéneket, hanem „az atyák bűneit vezeklő utódok morális közösségét” sújtotta.¹¹ A 19. század első tizedében e militáns rendi norma helyzettől függően egyaránt szolgálhatta a nemességen belüli emancipációt és presztízsnövekedést (a cím tettekkel való megerősítésével), egyúttal a rendi határvonal alatti lakosság tömegeinek kizárását az inszurrekcióban megtestesülő, értelmi-érzelmi elkötelezettséget kívánó katonáskodásra való alkalmasságból, de jelenthette a nem-nemesi

⁶ Poór 2003: 167–172.

⁷ Réfi 2021: 159.

⁸ Tóth Z. 1991a: 89.

⁹ Tóth Z. 1991b: 19. A nemesség értékéhez és a nemesi szabadság elemeihez újabban: Dobszay 2021.

¹⁰ Vö. Szabó 1976: 246–248. A nemesítéshez hosszabb időtartamban, általában véve: Szabó 1941.

¹¹ Tóth Z. 1991a: 91.

csoportok számára a társadalmi emelkedés lehetőségét a rendi határvonal – legalább provizorikus és szimbolikus – átjárhatóvá tételével vagy annak ígérétevel.

Tóth szerint mivel a nemesség esetében „a magyar rendi norma szét se választja a kiváltságos állás gazdasági és jogi oldalát”, ezért „nincsenek olyan kizáró elvárásai sem, amelyek a nemesi állást a rendi osztályszerkezetben való elhelyezkedéshez, tehát vagyonhoz kötnék”. A „rendi határvonal” alatti, tagolt tömegek társadalmi mobilitására nézve a rendi jogi és a vagyoni állásból képződő osztályhelyzet közötti összefüggés abban az értelemben jelentkezik, hogy az *ignobilis* állapotából¹² „valamilyen formában kiemelkedett vagy kiemelkedni vágyó egyén társadalmi helyzetét úgy érzi biztosíthatónak s érvényesnek, ha kondicionálja, a rendi struktúrában kiváltságos állapottá alakítja”. A „rendi választóvonalak mindkét oldalán s mindenfajta társadalmi különbséghez, a társadalmi fölemelkedés minden formájához minőségi képzetek kötődtek”.¹³

De milyen módon mutatkoztak meg az egymással összefonódó nemzetiesítő tendenciák és a rendi norma az 1808-as felkelési törvénycikkekben?¹⁴ A nemesi felkelés mint korporatív honvédelmi intézmény erőteljes, de továbbra is a rendi kereteken belül maradó nemzetiesítést, melynek egyes elemei hadszervezeti korszerűsítéssel is jártak, több intézkedés is szolgálta. Ide sorolhatjuk az inszurrekcióval kapcsolatos hagyományosabb rendi igények, illetve a szervezeti reformok rögzítését: a nádor főparancsnokságát, a szervezeti különállást (17. §), a honvédelmi jelleg hangsúlyozását (16. §), a tisztii rendfokozatok paritását a reguláris hadsereggel (17. §), illetve azt, hogy a nádor és a kerületi parancsnokok mellé az uralkodó „szükséges törzset és személyzetet született magyar nemesekből vagy honfiakból” fogja kinevezni (22. §). De kifejezetten modern lépések is történtek: a hivatali nyelv magyarosításának tendenciájába illeszkedve a „parancsokban, jelentésekben és a vezényletben” a magyart tették hivatalossá (20. §), továbbá egységes egyenruhát vezettek be (uniformizáció, 18. §). Kiállításának rendi státushoz kötöttsége miatt az inszurrekció továbbra is anakronisztikus maradt, de a rendi kereteken belül határozottan egy önálló nemzeti milícia jellegét öltötte.

Az 1808: 2. tc. 1. §-a szerint „a fölkelés kihirdetése után minden egyes nemes embernek és azoknak, kiket a törvény ezen nevezet alá foglal, családjából egy egyén személyesen táborba szállani vagy hadba indulni legyen köteles”. Ez a korábbi felkelési törvények hagyományos formulájával alapvetően a nemességet kötelezte személyes katonáskodásra (ideértve az örökös tartományokban lakó indi- genákat is), melyet törvényes mentesség fennállása esetén helyettes állítása révén teljesítettek, rangbeli és osztálykülönbségekre való tekintet nélkül. Az 1808: 3. tc. 5. §-a az aktív hadkötelezettséget 18 és 50 év közötti férfiak számára határozta meg. A rendi normához igazodva, mely szerint a „nemzetségeknek,

¹² Ennek csak részhalmaza a *rusticitas*, amelynek részhalmaza a jobbágysági állapot. Vö. Szabó 1941: 12.

¹³ Tóth Z. 1991a: 90–91.

¹⁴ I. Ferenc 1808. évi dekrétumának szövegét lásd: CJH VII: 372–415. A továbbiakban ebből a kiadásból idézek.

háznépeknek, a famíliáknak központi alakjai [...] a feudális összeírások nemesi családfői”,¹⁵ e kötelesség tömegesen valójában a nemes *familiákat* terhelte.¹⁶ A törvény katonaaállításra és/vagy birtokaik után fizetésre kötelezte a javadalmas és birtokos egyháziakat, illetve az olyan jogi személyeket is, mint a szabad kerületek, a szabad királyi és a bányavárosok, továbbá a szabadalmas mezővárosok és egyéb nemesnek számító egyházi testületek (káptalanok, birtokos rendházak, konventek, monostorok stb.), de a kor felfogása szerint a nemességet illető *personalis* jellege volt hangsúlyos, mintegy szelektív, rendi alapú általános hadkötelezettséget vezetve be.

A törvény és a későbbi intézkedések a nemesség minél szélesebb körű, lehetőleg személyes formában történő mobilizációját szorgalmazták.¹⁷ Az 1808: 2. tc. egyszerre igyekezett hangsúlyozni az *una eademque libertas* implicit normáját¹⁸ a személyes katonai szolgálat kötelességét illetően, egyúttal érvényesíteni egy olyan rendi „szociológiát”, amely tekintetbe vette a jövedelmek megoszlása alapján valószínűsíthető osztálytagozódást (4–6. §), s így a kötelezettségteljesítés konkrét módját illetően differenciált. A szegény nemességet – amely a törvényalkotó percepciója szerint képtelen lett volna megfelelő módon felszerelni és eltartani önmagát – támogatni kellett, hogy a felkelésre vonatkozó kötelezettségét lehetőség szerint személyesen teljesíthesse. A törvény a nemesség számára és vagyoni rétegződésére nézve eltérő adottságokkal rendelkező megyék között, illetve a helyi nemesi társadalmak belső osztálytagozódását illetően is előírta a rendi szolidaritás különböző eszközökkel történő érvényesítését. Ennek érdekében progresszív jövedelmi kulcsokat irányoztak elő, illetve az egyes megyék anyagi teljesítőképessége közötti különbségeket a háború idejére létrehozott országos pénztáron keresztül (*cassa generalis insurrectionalis*) próbálták arányosítani,¹⁹ egyúttal a megyék maguk is állítottak pénztárakat. A kulcs alapjaként az 1807-es *subsidium* (önkéntes hadisegély) meghatározásakor szabadon bevallott jövedelmek szolgáltak. Aki magasabb kategóriába került, annak kötelezettségét személyesen vagy helyettes küldése által költségesebb formában kellett teljesítenie (ez alapján dőlt el, ki került – illetve állított helyettest – a lovassághoz, ki a gyalogsághoz, illetve milyen mértékben volt köteles magát a saját költségén felszerelni

¹⁵ Tóth Z. 1991a: 91.

¹⁶ Kávássy Sándor szerint a törvényhozók ezen háztartást, háznépet értettek, melyen belül három típust különböztettek meg: amelyet egyetlen nukleáris család alkot; azt, ahol az apa egy háztartásban és kenyéren él fiával; ahol a fivérek egy osztatlan háztartásban, egy kenyéren élnek. A korabeli szemlélet a háztartást illetően a vagyont és az ehhez való jogviszonyt tartotta döntőnek, s csak járulékosan vette tekintetbe az egyéb tényezőket. Új háztartást magánjogilag csak a közös vagyonon végrehajtott osztály hozott létre, s a férfiak fölött ez szüntette meg az atyai hatalmat is. Kávássy 1985: 613–615.

¹⁷ Tömör ismertetése: Poór 2003: 190–192. Poór János szerint az 1808-as ajánlat összességében szűkebb körű volt, mint a korábbi általános felkeléseké (1741, 1805).

¹⁸ Tömör összefoglalásához: Szabó 1976: 237–239.

¹⁹ Ez a központi (*centralis*) és a hadműveleti (*operationalis*) pénztárakra oszlott.

és ellátni), illetve az e feletti tiszta jövedelmének hatodát befizetni a kasszába.²⁰ A legalacsonyabb kategóriába tartozó – az 500 forintos „létminimumot” el nem érő – felkelésre köteles és alkalmas gyalogosok számára, akik nem tudták felszerelni magukat, a pénztár terhére kellett biztosítani a felszerelést és zsoldot. A sürgős mozgósítás esetére a törvény arról is rendelkezett (24. §), hogy amennyiben a szükséges költségeket nem tudnák időben behajtani, úgy a nádor értesítésére az uralkodó a kincstárból három hónapos futamidővel megelőlegezi azokat.

A gyakorlatban az érintettek összeírásával kiderült, hogy a nemesség többsége nincs olyan anyagi helyzetben, hogy akár csak gyalogosként önmagát felszerelve és eltartva teljesítse kötelezettségét, csak a megyék *bene possessionatus* elitje és nagybirtokos főrendjei tartoztak a legfelsőbb kategóriába.²¹ I. Ferenc 1809. február 19-i leiratában arra igyekezett motiválni a megyéket, hogy a törvény szerinti szám felett állítsanak ki lovasokat, előljáróik pedig buzdítsák „a tehetősebb és bővebb értékű Polgárokat” további katonák és élelem önkéntes felajánlására, hogy a megyei kasszák terhére a szegényebbek is kiállhassanak, illetve a gyalogságtól a lovassághoz legyenek átcsoportosíthatók. A király megbízta a nádort és Károly Ambrus prímást, hogy járják be a vármegyéket és az uralkodó közboldogsággal és honvédelemmel kapcsolatos atyai gondoskodására hivatkozva a „szükséges segédelmek telyesítésére serkentsenek”.²² A törekvés sikerrel járt, így a megyék a törvényben meghatározott lovasok számának többszörösét állították ki.²³

A személyes katonáskodás kötelessége alóli törvényes, fizikai-mentális alkalmasságon túlmutató mentességek, illetve a kötelezettség pénzzel, helyettessel való megváltása a kor minden fegyveres testülete esetében bevett gyakorlatnak számított. Ez a vagyonosabbak számára lehetővé tette a katonai szolgálattól való távolmaradást, míg a szegényebb rétegeket a szolgálat felé kényszerítette. Így volt ez az 1809-et megelőző három inszurrekció során is. 1808-ban azonban a katonáskodásra kötelezett és alkalmas személyek számára rendkívül leszűkítették a helyettesállítás lehetőségeit. Az 1808: 2. tc. 7. § a személyes kötelezettség alól a fizikai alkalmasság, a családi helyzet és egyes hivatások tekintetbevételével vett csak ki bizonyos csoportokat. Ha valakit felmentettek, és familiájában sem volt más katonáskodásra alkalmas egyén, jövedelme arányában helyettes katona állítására és tartására volt köteles. Két, pozitívan diszkriminált csoportra külön ki kell

²⁰ Aki egy vagy több megyében évi 3000 forintnyi vagy ennél több jövedelemmel bírt, annak lovasként, aki 1000 forinttal, annak gyalogosként kellett személyesen felkelnie (törvényes felmentése esetén helyettest állítania) és „szolgálatának rendjéhez képest magát minden szükségessel felszerelni és ellátni”. A szabályozás lehetővé tette, hogy azok, akiknek éves jövedelme 3000 forint alatt maradt, de lovasként akartak felkelni, megtehessék ezt (ha 2000 forintnál magasabb jövedelemmel rendelkeztek, teljes egészében saját költségükön). Akik 2000 forint alatti jövedelemmel bírtak, azok szintén felkelhettek lovon, de az előbbi jövedelmi csoporttal ellentétben a lótapot a pénztár költségén kellett kapniuk. Az országos pénztár működési elvéhez és a törvényes kötelezettség alapján kiállítandó inszurgensek számához: R. Kiss 1909: 36–43.

²¹ Az összeírások forrásértékéhez: Ódor 1987.

²² MNL OL N 25 III. (20. csomó) fasc. 1. rot. 41. no. 45.

²³ R. Kiss 1909: 57–58.

térnünk. Azon szegények, akiket a személyes felkelés kötelezettsége alól törvényes okból mentesítettek, nem tartoztak helyettesállítással sem. A reguláris hadseregnek katonai szolgálatot teljesítők sem voltak kötelesek maguk helyett más állítani, de a kiszabott kulcs szerint a megyei pénztárhoz hozzá kellett járulniuk. A potenciális helyetteseket illetően a törvény (10. §) a rendi norma szellemében morális minősítést alkalmazott, amikor úgy rendelkezett, hogy „a mennyiben lehetséges”, nemest, ennek híján „nem nemes, de jó erkölcsű és a szükséges tulajdonságokkal bíró személyt” kell állítani. Ez implicite a nemesség erkölcsi felsőbbrendűségét is állította, melyhez viszonyítva kivételképpen ismerte el a nem-nemesek kapacitását a szükséges morális minőségre.

A TÁRSADALMI MOBILITÁS ÍGÉRETE A TÖMEGEK SZÁMÁRA

Az inszurrekciót mozgósító és elbocsátó hivatalos proklamációk, hadparancsok, a változatos műfajú félhivatalos és nem-hivatalos munkák is alapvetően a rendi határvonal felett maradtak, tartva magukat az 1808: 2. tc.-ben meghatározottakhoz, így kizárólag a magyar nemességet szólították meg. Ez az exkluzív retorika a rendi kereteken belül egyszerre hordozott az inszurrekciót mint honvédelmi vállalkozást nemzetesítő és emancipatorikus tendenciákat. A propagandában körvonalazódó rendi norma szigorú értelmezésének szemléltetésére érdemes utalni az ismert dunántúli költő, zalai lovas őrnagy és nádori szárnysegéd, Kisfaludy Sándor felsőbb megrendelésre írt, 1809 tavaszán magyarul és németül, névtelenül megjelent *Hazafiúi Szózat a Magyar Nemességhez* című félhivatalos röpiratára.

Kisfaludy munkája részletes, hosszas történeti és morális okfejtésekkel alátámasztott indoklását adta a nemesség kivételezett helyzetének, „arany szabadságának”, illetve az ebből kifolyólag elvárt magasabb rendű patriotizmusának és személyes katonáskodási kötelességének, mellyel hazájának és királyának tartozott. Mindössze egy helyütt utalt arra, hogy a nemesség épp katonai érdemekre való alapozottsága miatt továbbra is korlátozottan nyitott maradt: „Legyetek Vitézek, Magyarok, hogy Nemesek lehessetek! – Legyünk Vitézek, Nemesek, hogy megérdemellyük szerencsénket, és Ősseink’ érdemét, és hajdani dicsőségét meg ne gyalázzuk!”²⁴ Ezen a ponton a röpirat a rendi norma szellemében nemcsak a *vera nobilitas* követelményét fogalmazta meg a nemesség felé, de a rendi határvonal alatt élőket a nemességszerzéssel mint a rendi határátlépés mobilitási ígéretével igyekezett motiválni: a nem-nemes „Magyarok” a politikai közösséget alkotó nemesség rekrutációs bázisaként jelentek meg. A nemesség személyes felkelését Kisfaludy a szöveg tisztázatában egyrészt a „parasztoknak” az inszurrekció keretei között, a nemesekkel együtt történő katonáskodásától határolta el, hangsúlyozva, hogy helyzetükből adódóan indolens karakterük miatt egyénileg nem motiváltak, és

²⁴ Kisfaludy 1809: 20–21.

a magasabb kollektív célokkal való azonosulásra sem képesek. Másrészt megkülönböztette az inszurrekciót a „hidegvérű” professzionalitása miatt hazafias lelkesültségre, „entuziazmusra” képtelen, zsoldért harcoló reguláris hadseregtől is. Vagyis az inszurrekciót illetően egy exkluzív, morális tartalmú kettős elhatárolással is élt. A nádor azonban többek között ezeket a részeket is túlságosan érzékenynek ítélte és kihúzatta a végső szövegváltozatból.²⁵

A nyár folyamán elszenvedett sorozatos vereségek és az emberanyag iránti növekvő igény miatt a mozgósító propaganda eszközei is némileg átalakultak. Az 1809. július 12-i znaimi fegyverszünetet követően az uralkodó a vármegyéktől újabb 40 000 újonc és ún. „szabad” (önkéntes) lovas csapatok kiállítását követelte meg.²⁶ A megyei hatóságok hamarosan elkezdtek toborozni az önkénteseket, a korábbinál szélesebb kört szólítva meg: azokat, akik nemesként a felkelők közül kimaradtak, továbbá a rendi határvonal alatt élőket. Az uralkodó különféle anyagi, illetve a társadalmi mobilitást elősegítő ösztönzőket helyezett kilátásba, melyeket a megyék és a földesurak további kedvezményekkel egészíthettek ki, majd megyei körleveleken, a szolgabírákon és a helyi alsópapságon keresztül tettek közhírré. A rendi norma értelmében a nemesség előjogaiért cserébe tartozott alkotmányos honvédelmi kötelezettségével, saját érdekében szabadságának és vagyonának, a patriotizmus morális imperatívuszától vezérelve alkotmányának, hazájának és királyának védelmében inszurgált, és ehhez igazodott a propaganda is.²⁷ A nem-nemesek mozgósítása érdekében a propaganda közvetlen anyagi ösztönzőkhöz, illetve a rendi határátlépés ígérését hordozó potenciális jutalmakhoz volt kénytelen nyúlni, de ezeknek alárendelten a kollektív identitással kapcsolatos inkluzív érvelésnek is helyet adhatott.

A veszprémiek által 1809. augusztus 29-re keltezte kibocsátott nyomtatott *currens*ből (amelynek levéltári példányán a következő, műfajt jelölő kéziratos cím olvasható: *Buzdító Irás a' fegyver fogásra*) nemcsak az anyagi jellegű kedvezményekről és a potenciális jutalmakról kapunk részletes képet, de a rendkívüli háborús helyzethez igazított mozgósító retorikáról is, mely integratívabb nemzet- és patriotizmusfelfogással dolgozott, mint a kizárólag a nemességet megszólító hivatalos kiáltványok és a Kisfaludyéhoz hasonló buzdító munkák.²⁸ Ideológiai értelemben, „Hazafiak!” megszólítással az ellenség fenyegetésére hivatkozva az exkluzív inszurrekciós propaganda jellemző mintázatait, a nemesi történelem-, patriotizmus- és nemzetfelfogást, illetve a katonai-honvédelmi normát vitte át a megszólítottak szélesebb közösségére, valamint igyekezett a megszállt magyarországi területek lakossága iránti szolidaritásérzést felkelteni.

²⁵ A kihagyott részekhez: Fenyő 1957.

²⁶ MNL VeML IV.1.a. 1809. július 27. 284. sz. 329.

²⁷ Az 1809-es magyarországi propaganda rendszerére, a Habsburg monarchia szélesebb kontextusában: Nagy 2021.

²⁸ A nyomtatványt lásd Veszprém vármegye nyomtatott körlevelei között: MNL VeML V.102.d. 4. dob. B.1. 1809. augusztus 29.

A szöveg nyolc pontba szedve sorolta fel az önkéntesek számára tett „különös jutalmakat”. Egy részüket pusztán a szolgálattal el lehetett nyerni: felszereléskor 50 forint felpénz kifizetését, a katonaállítástól élethosszig való immunitást, a háború végével azonnali hazatávoztatást. Másik felüket a katonai érdemeiktől tették függővé: nem-nemes egyén esetén nemességet, nemes esetében jószágot, „Keresztet” (Katonai Mária Terézia Rendet), „ezüst, és arany érdem pénzt” (Vitézségi Érmét), a földesuraktól „különös szabadságokat” ígérték, a tisztviselők számára pedig azt, hogy megtarthatják korábbi tisztségüket, „sőt különös tekintetet előmenetelekben nyernek”. A kilátásba helyezett változatos jutalmak és mobilitási ígéretek a rendi határvonalat keresztül-metszve implicit módon igyekeztek lefedni a potenciálisan hadra fogható, addig nem mozgósított megyei férfilakosság egységét.

A nem-nemes érintettek számára a szolgálat rövidségéhez viszonyítva a katonáskodásért járó előnyök nem voltak jelentéktelenek, bár mivel a szabad lovaságot nem vetették be, annak tagjai nem hajthattak végre haditetteket sem, így további jutalmak elnyerésére feljogosító érdemeket sem szerezhettek. A felüléért jelentős összegű készpénz járt, de értékes valutaként tekinthetünk a háború után kiállított bizonyáglevelre is, melyek igazolták a szolgálatot, hogy az érintett „a meg ígért haszonvételekben részt vehessen”.²⁹ Ezek a jövőre nézve mentesítettek a megyei hatóságok által végzett katonafogástól és sorozástól, melynek különösen a birtoktalanok és a társadalom peremén élők voltak kiszolgáltatva.³⁰ Az intézkedés ugyanakkor azzal a kockázattal járt, hogy csökkentette a reguláris hadsereg újoncalapját.³¹

A szegényebb nemesség tömegeinek, különösen azoknak, akik ezt nem engedhették volna meg maguknak, mégis lovasként kelhettek fel, a pusztá részvétel és ennek reprezentációja önmagában is némi presztízt jelenthetett. A fejenkénti szavazás 1819-es bevezetését követően arra is akadt példa, hogy inszurgens tehervállalásukból a véleményüket kollektíven artikuláló kishemesi közösségek politikai tőkét igyekeztek kovácsolni.³² A kétes nemeseknek a felkelésben személyesen vagy katonaállításon keresztül történő önkéntes részvétel óhajtott rendi státusuk demonstrálására és bizonyítására adhatott további hivatkozási alapot. Tóth Péter Borsod 1809-es nemesi felkelése kapcsán arra hívta fel a figyelmet, hogy a „nemességet keresők számára is kapóra jött az inszurrekció, hiszen bízhattak abban, hogy ajánlkozásukat elfogadja a vármegye, és ha már egyszer a kötelezettségeik a nemesek közé emelték őket, akkor a jogokat is könnyebben megkapják”.³³

A nádor 1809. december 18-i keltezéssel a vármegyékhez kéziratban kibocsátott, nagy lelkesedést kiváltó magyar levele,³⁴ amellelt, hogy elismerte a megyék és

²⁹ Lásd az 1809. december 20-án a veszprémi szabad lovasok számára kiállított nyomtatványt: MNL VeML IV.1.f. 1809. 8. sz.

³⁰ Ehhez részletesen: Csetri 1997.

³¹ Vörös 1981: 98.

³² Bognár 2010: 92. Ahogyan azt 1833-ban Hevesben a besenyei közbirtokosok tették.

³³ Tóth P. 2010: 166.

³⁴ A német eredetit Kisfaludy Sándor fordította magyarra. Nagy 2018.

felkelőik fáradozásait, néhány további kedvezményt is kilátásba helyezett, azért, hogy a nemesség harcképessége fenntartható legyen. Mintegy „tanács képpen”, a rendi szolidaritása apellálva kérte a törvényhatóságokat, hogy a „szegényebb sorsú” nemesek számára a megyei inszurrekciós kasszák költségén vételezett lovakat hagyják meg, hogy a következő két évben könnyebben „és kedvesebben” teljesíthessék kötelességüket. Az 1809. április 14-i utasításra hivatkozva arra is felszólította őket, hogy egyenruháikat a felkelők megtarthassák, hangsúlyozva, hogy a nemzeti uniformis nem csupán az ősökől örökölt katonai erények felébresztéséhez járul hozzá, de gátat vet a társadalomban elhatalmasodott luxusnak is.

A VESZPRÉMI INSZURREKCIÓ TISZTJEINEK MEGVÁLASZTÁSA 1809 TAVASZÁN

Veszprém a nagy számú nemességgel rendelkező vármegyék közé tartozott, a kései rendiség korában az összlakosság mintegy 13–15%-a volt nemes, kilenczizedük szegény vagy birtoktalan. Hudi József elitkutatásai kimutatták, hogy az 1848-at megelőző másfél évszázadban 48 család képviselője volt jelen a megyei tisztikarban, a vezető csoportot 26 család alkotta, mely nemzedékeken át 3–10 tisztviselőt adott. Ők tették ki az összes megyei nemesi famíliának közel egytized részét és az összes tisztviselő harmadát. Szempontunkból a legfontosabb jó módú birtokos nemesi nemzetségek sorrendben a következők voltak (zárójelben az általuk a fenti intervallumban adott tisztviselők számával): Kun, Vigyázó (10), Martonfalvay (8), Ányos, Rosos (7), Balassa, Bezerédi, Boronkay (6), Grmanecz, Kenessey (6), Hamvay-Kovács, Molnár, Németh, Szakonyi (5), Balogh, gr. Esterházy, Eöry Szabó, Fodor, Jursich, Kajáry, Márkus, Pap, Somogyi (3).³⁵

A lovasság és gyalogság tisztjeit az 1808: 3. tc. 7. §-a értelmében a megyei közgyűlések széles autonómiával, az erre kijelölt deputációk által összeállított névsorok alapján, szabadon választották meg, majd a nádorhoz terjesztették fel jóváhagyásra. Az illetékes gyűlésen az érintettek közül mindenki köteles volt megjelenni, majd egy összetett értékelési szempontokat tartalmazó norma alapján, „azon főképen a kebelbeli nemesek közül, kikre bizodalomuk irányul, tekintettel alkalmas voltukra, jártasságukra, erkölcsi minőségökre és a megelőző fölkelésekben vagy a hadseregben viselt tiszti rangjokra” választottak tiszteket.³⁶ Ezt a helyi gyakorlatra lefordítva, a névsorok összeállítása és a választás alapvetően az érintettek és nemzetségük rendi státusához, megyei hivatali karrierjéhez, helyi presztízséhez és „érdemeihez” kötődött, ami kiegészült a szükséges szellemi és fizikai képességek, adott esetben a – reguláris hadseregben vagy korábbi inszurrekciók során szerzett – katonai szakértelem és tapasztalatok figyelembevételével is. A tisztek túlnyomó része önként jelentkezett, különösen a magas presztízsű

³⁵ Hudi 1995: 34–36. A megyei nemesség osztálytagozódásához az 1812-es subsidionalis összeírás kapcsán: Hudi 1997.

³⁶ CJH VII: 384–385.

lovassághoz. Az alkalmasnak tartott katonatisztek esetében előfordult, hogy felkérték őket, illetve, ha nem akadt alkalmas ember, a nádortól is igényelhették megfelelő személyek átvezénylését. A választások és a jelölések nemcsak reprezentálhatták és megerősíthették a rendi státust és meglévő presztízst, de különösen az alacsonyabb rendfokokozatok esetén, lehetőséget nyithattak a megyei nemesi társadalmon belül az emelkedésre, valamint korlátozottan teret biztosítottak a katonai professzionalizmus érvényesülésének is.

Veszprémben a lovasság és gyalogság tisztikarának megválasztására 1809. április 5-én és a rákövetkező napon, Pápán tartott közgyűlésen került sor.³⁷ A szükséges munkálatok lebonyolítására deputációt rendeltek ki, hogy az alkalmas jelentkezők kérvényeit és „a Hivatalok minémüségéhez meg kívántató érdemeket, és tulajdonságokat fontosabb vizsgálat alá” vegye, majd a következő napra terjeszse be a névsort a közgyűlés elé. Elsőként „egyes akarattal” ifj. gr. Zichy Ferenc cs. kir. kamarást, id. gr. Zichy Ferenc főispán fiát³⁸ és br. Luzsinszky Antalt választották meg ezredskapitánynak, illetve második törzstisztnak. Luzsinszky, bár a szomszédos Fejér megyében lakott, de „többféle Hadi Tisztségekben tett hasznos szolgálataira, és a Hadi Tudományokban nyert tudományára nézve ditséretes nevet szerzet magának”³⁹ (a hadsereg főstrázsamestere volt), ezért úgy gondolták, jó szolgálatot tehetne a felkelők számára is. Mivel nem volt jelen a gyűlésen, úgy rendelkeztek, hogy az alispán írjon felkérő levelet számára – ezt végül Zichy főispán tette meg.⁴⁰ A nádornak írt felterjesztésben ifj. gr. Zichy katonai alkalmasságát többek között „az első felkeléskor” (1797) a megyében szerzett érdemeivel igyekeztek megindokolni.⁴¹

A lovasság főtisztjei közül első kapitányok gr. Zichy Károly, Esztergamy Ignác főszolgabíró, Kun Pál alszolgabíró, Hunkár Antal „Hites Ügyvédő”, második kapitányok Dubnitzay Zsigmond (másutt: Lajos) volt hadnagy, Boronkay Pál, Ihász Imre, Kemény Dénes, főhadnagyk Hanovszky János, Szőke György, Jankó Mihály, Stehenits Pál, Völgyi János, Mentler János, Vigyázó János, Kenessey Károly, alhadnagyk pedig Rosos János, Illés Péter, Kiss Pál, Tatay Dániel, Armpruster Pál, Biró Elek, Kolozsváry Ferenc és Halász Gáspár lettek. Az adjutánsoknak Kotsi Horváth Sámuel főhadnagy és Szabó György alhadnagy, számvevőnek első kapitányi rendfokozatban Simonyák József, hadbírónak Szakonyi József főhadnagy választottak meg.

A főispán a gyalogság élére, ezredesi rendfokozatban gr. Erdődy Károlyt és Márkus József megyei birtokost, a reguláris hadsereg főstrázsamesterét jelölte, közülük az „egyben gyűltt Statusok, és Rendek egyenes akarattal [...] több esztendők le folyása alatt viseltt Hadi szolgálattyaiban nyert vitézi érdemeire nézve”

³⁷ A jegyzőkönyv: MNL VeML IV.1.a. 1809. április 5. 1–4. sz. 115–120. Az iratok: uo. IV.1.b. 1809. április 5. 1–4. sz.

³⁸ A főispán 1792–1812 között töltötte be tisztségét.

³⁹ Farkas 2001: 89.

⁴⁰ MNL VeML IV.1.b. 1809. ápr. 5. 1–4. sz. Pápa, 1809. április 23.

⁴¹ MNL VeML IV.1.b. 1809. ápr. 5. 1–4. sz. 1809. április 7.

az utóbbit választották. Márkus, mivel ígéretet kapott, hogy behívják a vezérkarhoz, csak feltételesen fogadta el a pozíciót. A főispán utasítására a gyalogsághoz tisztnek jelentkezők kérvényeit megvizsgálva, „azokból akár a’ rendes katonaságnál, akár az utóbbi Fel kelő seregnél, akár más hivatalokban tett szolgálatokra figyelmezve minden tisztségekre alkalmas személyeket” jelölt ki, hogy a névsort „Törvényes választás végett” a közgyűlés következő napján bemutassa.

A gyalogsághoz megfelelő tisztek biztosítását illetően komoly probléma állt elő, ugyanis Halász Bálinton kívül századosnak senki sem jelentkezett. Márkus azt javasolta, hogy mivel az inszurgensek hatékonyabb felállítására és kiképzésére „a’ Megyebéli Nemes Iffjaknak sem vágyódások nem lévén, sem hadi tapasztalások még annyira nem terjedvén, hogy ők Companiáknak vezérlésére magokat meg most bátron ajánlhatnak”, ezért a nádortól kérjenek át kipróbált tiszteket a reguláris hadseregből.⁴² A közgyűlés alapvetően egyetértett vele, de megjegyezte (később ezt a részt kihúzták a jegyzőkönyv fogalmazványából), hogy „a’ Megyebéli Nemes Iffjaknak ösméretes érdemei, és tulajdonságai tellyes reménséget nyuitanának”, hogy ők, ha a „szükség idején” fegyvert fognak és megfelelő ideig gyakorlatoznak, alkalmassá válhatnak a kapitányságra, ezért úgy határoztak, hogy a már megválasztott tisztek „kettőztetett serénséggel és iparkodással” igyekezzenek a gyakorlatozásban és a katonai szabályzatok megtanulásában. A törölt részből kiderül: a megye arra törekedett, hogy tisztjeit, amennyire lehetséges, a helyi nemességből, adott esetben katonatisztekből állítsa ki és ne szoruljon rá idegenekre, még azon az áron se, hogy a tisztikar professzionalizmusa ezzel csorbát szenved. A hiányzó századosokat leszámítva, a gyalogságnál a főhadnagyok Martonfalvai János, Simon József, Eöry Szabó Gábor, Babos Bálint és Sarlay Gábor, az alhadnagyok Augusz Lajos, Szent-Gály Mihály, Tanhoffer Antal, Eöry János, Horváth-Margarits József, Barinyai János, Martonfalvai Mihály, Molnár Ferenc, Pupos Péter és Tamassa Ferenc lettek, továbbá kadétoakat is választottak.

Időközben kiderült, hogy a két veszprémi lovasosztályt Fejér egy osztályával összekapcsolják, így ifj. gr. Zichyvel az élen egy ezredet fognak alkotni. Mivel Lúzsinszky „házi környüállásaitul akadályoztatván” nem fogadhatta el a felajánlott tisztséget, arra kérték a nádort, hogy a korábban megválasztott Salamon Mihály ezredes főhadnagy kaphassa meg azt (az ő helyét pedig Nagy Ignác elsőkapitány, aki „korábban több esztendőig az alla[ndó] katonaságnak szolgált”). Ezt Fejér megyével is tudatták.⁴³ Mivel a gyalogságból időközben egy hatodik századot is ki tudtak állítani, az ennek vezényletéhez szükséges kapitányként Paitl Perkó Józsefet és Martonfalvai Jánost nevezték ki, ám mivel az előbbi nem vállalta, helyére Eöry Szabó Gábor korábbi főhadnagy került, Augusz főhadnagy, Badicz József és Kovács Ádám kadétoak pedig alhadnagyok lettek.

A fentiek alapján kitűnik, hogy a magas rendfokozatú megyei tisztek között a megye legbefolyásosabb mágnáscsaládja, a gróf zichi és vásónkeői

⁴² Lásd az 1809. április 7-i levelet.

⁴³ Lásd a két datálatlan fogalmazványt: MNL VeML IV.1.b. 1809. április 5. 1–4. sz.

Zichy-nemzetség két taggal is képviseltette magát (Ferencsel és Károllyal, a megye főispánjának fiaival). A megye hagyományosan befolyással rendelkező hivatalviselő családjai közül a Boronkay, Eőry Szabó, Kenessey, Kun, Márkus, Martonfalvay, Rosos, Szakonyi és a Vigyázó nemzetség tagjait, míg a fizetett megyei hivatalnokok közül Esztergamy Ignác főszolgabíró és Kun Pál alszolgabíró nevét találhatjuk meg a tisztek lajstromában. Hogy a megyei civil tisztikarból csak két személy inszurgált, annak a fizikai és életkori alkalmassági kritériumok, az egyéni ambíciók, adott esetben a família más férfitagja által személyesen teljesített felkelési kötelesség mellett az lehetett az oka, hogy az 1808: 2. tc. 7. § alapján a hivatali helyükön nélkülözhetetlen hivatalnokok a közigazgatás zavartalan folytatása érdekében a megye közönségének döntése függvényében mentesíthetőek voltak a személyes katonai szolgálat alól. Az érintettek hivatását a jegyzőkönyv csak néhány helyen adta meg, amiből arra következtethetünk, hogy a tisztek többsége a gazdálkodó nemességből, adott esetben az ifjabb, még felsőfokú tanulmányait végzők közül került ki. A már említett két szolgabírót leszámítva, találhatunk köztük vizsgázott ügyvédet (Hunkár), valamint veterán katonát (Dubnitzay, Márkus).

AZ INSZURGENS TISZTIKAR HIVATALI FELEMELKEDÉSE AZ 1810-ES TISZTÚJÍTÁSON

Veszprém megye helyzete az 1809-es háború során több szempontból is rendkívülinek minősült. A június 12-én vívott pápai ütközetben és a megye területén folyó kisebb csatározásokon keresztül a veszprémiek számára a háború valóban a honvédő harc jellegét öltötte. A megye inszurgensei az elsők között kerültek szembe a franciákkal és kisebb-nagyobb ütközetekben több haditettet is végrehajtottak.⁴⁴ A veszteségek – a háború során a harcokban résztvevő felkelő csapatok veszteségeihez mérten – kiemelkedőek voltak: számos felkelő meghalt, megsebesült vagy megnyomorodott.⁴⁵ A kárpótlások és a jutalmazások, illetve a hősköz és elesettekhez kapcsolódó politikai kultuszképzés kettős igénye megyei szinten több rendkívüli intézkedést is életre hívott.

Az 1810. január 12-étől, Pápán tartott, a háborút követő első közgyűlésen olvasták fel a helytartótanács előző év október 29-i rendeletét, amely a béke cikelyeinek közhírré tételéről rendelkezett, egyszersmind hálaadó istentiszteletek tartását rendelte el. Zichy főispán indítványozta a schönbrunni béke kihirdetését, továbbá a visszatért felkelő seregek eloszlásával kapcsolatban foganatosítandó intézkedéseket, melyre egy deputációt hoztak létre.⁴⁶ A nádor 1809. december

⁴⁴ Részletesen: Veress 1984.

⁴⁵ Veress D. Csaba számításai alapján a győri ütközetben részt vett felkelő csapatok közül a halottakat és sebesülteket illetően a veszprémi inszurgensek – a lovasezred és a gyalogoszászlóalj – veszteségei voltak a leg súlyosabbak. Veress 1987: 155–156.

⁴⁶ MNL VeML IV.1.a. 1810. január 12. 1. számtól, 1. skk.

18-i kéziratos levelével kapcsolatban arról határoztak, hogy azt az inszurgensek fáradozásait a megye nevében megköszönő deputáció a seregek előtt ismét olvassa fel, majd nyomtatásban „az egész Megyében közönségessé tétetni” rendelték.⁴⁷ Ismertették továbbá br. Mecséry Dániel kerületi generális „ékes és érzékeny kifejezésekkel tellyes” levelét is, amely „által mind a' Felkelő Vitézeknek példás, és a' Magyar Nemesi származáshoz illő maga viseletében való megelégedését” köszönte meg. Rába Boldizsár másodalispán „fontos, és ékes Beszédet” intézett a rendekhez, melyben méltatta a nádort, Mecséryt, ifj. gr. Zichy Ferenc és Márkus József ezredskapitányok, valamint a megyei tisztikar érdemeit, továbbá „az egész Nemes Seregnek megbizonyított igaz Hazafiúi Szeretetét, a' Hazáért, és Constitutioért” személyük feláldozását és „az Ellenség előtt megmutatott bajnoki Vitézségét”.⁴⁸

A januári közgyűlésen a tisztikar néhány tagjának és több, a felkeléshez kapcsolódó magasrangú személynek a felkelés alatti tevékenységét táblabírói címek adományozásával honorálták, mintegy a címen és az adományozás aktusán keresztül rituálisan befogadva őket a megyei nemesi közösségbe. Zichy főispán táblabíróvá nevezte ki „a' Hazának, és a' Vármegyének ditséretes szolgálatot tévő Fő Tiszt Urakat”, köztük Mecséryt, br. Meskó József vezérőrnagyot (a háború folyamán a veszprémi lovasezred a Meskó-dandár alárendeltségébe került), Márkus ezredskapitányt, Kisfaludy Sándor nádori szárnysegédet és Nagy Ignác strázsamestert.⁴⁹ Az inszurrekcióhoz kötődő táblabírói kinevezések következő hullámára az 1810. május 7-én megtartott tisztújító közgyűlésen került sor. Ahogyan arról a *Hazai és Külföldi Tudósítások* hírt adott: „a' Nemes Vármegye ezen kinevezésekben különös tekintetbe vette légyen a' Felkelő Nemes Seregnek Tisztjeit, kiket ezen föllül azzal akart a' Fő Ispány Ur Ő Excellentiája megtisztelni, hogy minden Gyalog és Lovas Kapitány Urakat Tábla Bírának neveztetett”.⁵⁰ Köztük volt az a Hunkár Antal egykori inszurgens kapitány is, akit 1812-ben hősiességéért a Lipót-rend kiskeresztjével tüntettek ki, majd sikeres ügyészi karrierjét követően a reformkorban a veszprémi elit politikailag prominens tagjává vált.⁵¹

A *bene possessionatus* nemességből toborzódó, fiatal felkelő tisztiek több megyében is sikeresen konvertálták rendfokozatukat táblabírói kinevezésekre és politikai-igazgatási tisztségekre, illetve erősítették meg korábbi pozíciójukat. Veszprémben ebben az időben a választott és kinevezett fizetéses tisztikar (a becsületbeli tisztviselőket nem számítva) létszáma nem érte el a 40 főt, a háborút

⁴⁷ MNL VeML IV.1.b. 1810. január 12. 5. sz. Feljegyzés, Pápa, 1810. január. 12. A nádor levelét lásd uo.

⁴⁸ MNL VeML IV.1.a. 1810. január 12. 5, 6. sz. 4. Br. Mecséry Dániel levele Veszprém vármegyéhez (Veszprém, 1809. december 26.): uo. IV.1.b. 1810. január 12. 6. sz.

⁴⁹ MNL VeML IV.1.a. 1810. január 12. 1, 2. sz. 2–3.

⁵⁰ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1810. máj. 16. 39. sz. 312–313.

⁵¹ Csak a Veszprém vármegyéhez kötődő pozícióit illetően: 1827-ben másodalispán (erről hamarosan lemondott), 1839–1840-ben második diétai követ, 1847–1848-ban első követ, majd 1848 májusától főispán, kormánybiztos, majd népfelkelési kormánybiztos volt. Hunkár 2004: 25–26.

megelőző utolsó tisztújítást pedig 1803. május 9-én tartották.⁵² A megye az elhalasztott és csak 1810. május 7-én megtartott építőszékén visszavonuló Kun László elsőalispán helyére Zichy főispán jelöltjei közül Bésán Istvánt választotta. Másodalispánként felsőöri Rába Boldizsár pozícióját erősítették meg, „kivált a most multt veszedelmekkel terhes időkben megbizonyított fáradhatatlansága, ’s ditséretes Buzgósága tekintetéből”.⁵³

Az inszurgens tisztikarból megyei tisztségekre számos személyt kandidáltak, választottak és részben újraválasztottak, illetve neveztek ki, akik nagy része a lovasság (l.), kisebb része a gyalogság (gy.) tisztikarához tartozott.⁵⁴ Első aljegyzőnek Kotsi Horváth Sámuel (l. százados), másodiknak Kiss Pált (l. főhadnagy) nevezték ki. A veszprémi járás főszolgabírói hivatalában Esztergamy Ignác (l. százados) „a Voksoknak többsége által [...] meg erősítettett”, alszolgabírói hivatalára Hanovszky Jánost (l. százados) is kandidáltak, de a címet nem nyerte el. A veszprémi járás mezőföldi aljárásába egy második alszolgabírót is választottak, többek között Rosos Jánost (l. főhadnagy) is jelölték, de nem nyerte el a tisztséget, a pápaiban viszont Vigyázó János (l. főhadnagy) alszolgabíró lett. A másodalügyész Eöry Szabó Gábor (gy. főhadnagy) lett (a pápai járásba alszolgabírónak is kandidáltak), de Sarlay Gábort (gy. főhadnagy) és Szent-Gály Mihályt (gy. alhadnagy) is jelölték, akik végül „Honorarius Fiscalisoknak” lettek kinevezve. Eöry Szabó a főispán és a rendek helybenhagyásával felcserélte a pozíciót Kiss Páléval, aki „több idők alatt, mint betsületből való ügyvédő, szorgalmatosan ezen Hivatalban foglalatoskodván, magának abban szükséges tapasztalást gyűjtött”. A veszprémi járásban Kolozsváry Ferencet (l. főhadnagy) a fő- és alszolgabíró mellé rendes esküdtnek kandidáltak, a pápaiban szintűgy, végül az utóbbiban „a többség akarata által” az alszolgabíró melletti helyet nyerte el. Stehenics Pált (l. főhadnagy) a csesznekiben az alszolgabíró mellé jelölték, de nem választották meg.

Ez alkalommal jegyezték be a protokollumba a szegényebb sebesültek és árvák megsegítésére tett adományokat, valamint került sor a résztvevők között Ruszek József alkalmi verses nyomtatványának a kiosztására is,⁵⁵ mely a veszprémi felkelők egyéni haditetteit és kollektív katonai erényeit méltatta, ezáltal erősítve a megyei hősök és halottak politikai kultuszát.⁵⁶ Név szerint a tisztek közül Zichy és Márkus ezredeseket, Hunkár kapitányt, Zichy Károly főstrázsamestert, Kemény Dénes másodkapitányt, Esztergamy elsőkapitányt, a közkatonák közül Fodor Dániel káplárt és Csók Ferencet említette, valamint külön hangsúlyozta a Zichy-nemzetség érdemeit.

⁵² Hudi 2006: 201.

⁵³ A tisztújítás menetéhez: MNL VeML IV.1.a. 1810. május 7. 3. sz. 157–168.

⁵⁴ A jegyzőket, a megyei levéltárost és a szegődményeseket a főispán nevezte ki, a többi tisztségre választottak. Hudi 1995: 33. E pozíciókkal kapcsolatban a korszakban alapvetően a szakszerűség és hivatalserűség érvényesült, de a jegyzői pozíciók esetében az 1810-es tisztújításon a jogi szakképzettség mellett az inszurrekcióban való részvétel is szerepet játszott a főispán döntésében.

⁵⁵ *Hazai és Külföldi Tudóstársaságok* 1810. május 16. 39. sz. 312–313.

⁵⁶ Ruszek 1810.

Bár a folyamat országos szinten, prozopográfiai-archontológiai oldalról részleteiben egyelőre feltáratlan, ahogyan azt a veszprémi adatok is mutatják, egykori inszurgens tisztek és altisztek egyfelől a megye szűkebb politikai közösségébe juthattak a táblabírói címek adományozásán mint a társadalmi elismerés rítusán keresztül, továbbá fontos megyei tisztségekre kerülhettek, ami részleges elit-cserékkel, egy új politikusi generáció feltűnésével is járhatott.⁵⁷ Ezt a kortársak percepciói is visszaigazolni látszanak. Zalában Séllyei Elek főszolgabíró például a helyi politikai viszonyok átrendeződését tapasztalta a háborút követően:

„Hazajövén, 1810. e[sztendőben] restauratio tartott, de részint fiatalok voltak, részint tapasztalatlanok a főbb hivatalokra valók, azokat el nem fogadták, és Sümeghy [József] megmaradott alispány, mindazonáltal számos fiatal inszurgens tisztek hivatalokba léptek. Szaporodott ekkor Zalában a tanultak száma, kifejlődtek sok [s]zép talentumok, és az öregebb diktátorok lass[an] [ki]haltak.”⁵⁸

Kisfaludy Sándor 1844-ben, Kossuth Lajos cikkével szemben a felkelőket védelmébe véve úgy fogalmazott, hogy az 1809-es inszurrekció „azon testületi szellemnél fogva, mely itt megszállotta, otthon győzelmesen restaurált, ’s több megyének, ’s különösen Zalának is regeneratiója ez által történt”.⁵⁹ *Regeköltőnek hattýúdala* című kiadatlan munkájában már a nemzeti történelem léptékében értékelte a felkelés politikai jelentőségét:

„Az utólszor fegyverre keltt / Nemesség’ jobb érzete, / ’S közjó, közügy iránt beszítt / Jobb fogalma’ ’s nézete / Elhárítá a’ nagy veszélyt; / Kihányta ez székükből / A’ hatalom-bitorlókat; – / ’S kiszabadúlt a’ nyűgből.”⁶⁰

ÉRDEMLENDÉK ÉS KATONAI KITÜNTETÉSEK

Az előléptetések mellett a haditettek végrehajtásáért járó jutalmazások legfontosabb eszközét a katonai tettekért adományozható rendjelek és kitüntetések jelentették, melyek közül a legfontosabbak a Katonai Mária Terézia Rend és a Vitézségi Érem voltak, melyek ígéretével az uralkodó nyári rendelete is mozgósítani igyekezett. A rendjelek csupán egy korlátozott kör (nemesek, katonatisztek) számára voltak odaítélhetőek, míg a kitüntetések elérhetővé váltak a háborúban résztvevő közembereknek is,⁶¹ ami az állampolgárt a köz javához kapcsoló patriotizmus eszméjének és az érdemek elismerésének „demokratizálódását” jelzi.

⁵⁷ Vö. Vörös 1986: 448.

⁵⁸ Séllyey 2001: 37.

⁵⁹ Kisfaludy Sándor levele Kossuth Lajosnak, Sümeg, 1844. május 20. Kisfaludy 1893: 650.

⁶⁰ Kisfaludy 1892: 376. (XV, 35. vsz.)

⁶¹ A rendjel és a kitüntetés különbségéhez: Henning–Herfurth 2010: 16–23.

A Laudon marsall javaslatára, az utolsó török háború során 1789 júliusában II. József által alapított arany és ezüst Érdempénz (Ehren-Denkünze) a katonai szolgálat tartamára tekintettel meghatározott összegű „pótdíjjal” is járt.⁶² Ezt azon „közkatona és altisztek számára” adományozták, „kik valamely bátor tett által kitüntették magukat”, továbbá propagandisztikus funkciót is szántak neki, amennyiben „mások serkentésére is alkalmas” volt.⁶³ 1809. május 18-án, az „idők és körülmények változásához” igazítva adta ki I. Ferenc statútumát a megújított rendről, átnevezve azt Vitézségi Éremre (Tapferkeitsmedaille). Ezt már nemcsak a társadalom többi részétől elkülönült katonai rend, hanem „a harcosok minden osztálya” számára lehetett adományozni, a strázsamestertől az utolsó közhivőig, honosoknak és külföldieknek egyaránt, függetlenül attól, hogy az arra érdemesek mennyi ideig és milyen csapattestekben szolgáltak.⁶⁴ A reguláris hadsereg legénysege mellett így az olyan fegyveres szervek, mint a Landwehr, a különféle önkéntesekből toborzott egységek, polgárőrségek, illetve a magyar nemesi inszurrekció tagjai is kitüntethetők voltak vele.

Az inszurrekció kapcsán odaítélt katonai rendjelek közül a legjelentősebbnek a Katonai Mária Terézia Rend (Militär-Maria-Theresia-Orden) számított. Ezt a katonai reformintézkedések egyikeként a „katonai nemesség” létrehozásának részeként 1757-ben, a kolíni győzelem emlékére hívta életre az uralkodónő.⁶⁵ Adományozásáról a káptalan vagy egyszemélyben a nagymester is dönthetett,⁶⁶ eredeti két osztályát II. József a kommandátor (parancsnoki) keresztrel hárommá bővítette. A rend 1758. december 12-i statútuma szerint általa kívánta az uralkodó katonáinak „külömbféle érdemeik felett való kegyelmes meglegedés[ét] ki nyilatkoztatni, és nyilvánossá tenni, jó magaviseletőknek ditső emlékezetét pedig a késő maradék előtt is fentartani”.⁶⁷ Lovag- (vagy kis-) és a parancsnoki (vagy közép-)keresztet kiemelkedő haditettek végrehajtása, nagykeresztet valamely nagyobb katonai művelet sikere alapján adományozhattak. A rendjel fegyvernemre és a tisztikarokban elfoglalt helyre (a zászlósig és a kornétásig bezárólag), „Religio, Rang vagy más körülményekre való minden legkisebb tekintet nélkül” volt odaítélhető. A rendtagok létszámát nem korlátozták. A cím nemesi, külön kérvény esetén bárói rangemeléssel,⁶⁸ továbbá meghatározott évi pénzjáradékkal járt, melyet 1810-ben I. Ferenc az özvegyekre is kiterjesztett. Az inszurrekció kapcsán

⁶² Tálás 1972: 70.

⁶³ Felszeghy et al. (szerk.) 1943: 348. Statútuma: HM HIM HL VI. 1. 19/33. 1789. július 18.

⁶⁴ *Beytrag* 1809: 383.

⁶⁵ Ennek másik elemét az képezte, hogy a reguláris hadsereg tisztjei a normál hivatali előmenetel keretei között, 30 év szolgálat után nemességért folyamodhattak. Összefoglalóan: Hochedlinger 1999, különösen: 162–171.

⁶⁶ Az érdemrendre való jogosultságát a haditettek dokumentációjával a kérelmezőnek kellett kezdeményeznie.

⁶⁷ Kisfaludy Kassics 1840: 77–132.

⁶⁸ Vö. Szemethy 2021: 93–137. Ily módon a kitüntettek ingyenesen csak a tartományi bárói (*erbländischer Freiherrnstand*) címet nyerhették el. Az ennél értékesebb magyar báróság megszerzéséért írott folyamodványaikban ugyan hivatkozhattak kitüntetésükre, de annak elnyerésére komoly összeget kellett fizetniük.

érdemrendet nyertek mindegyike már korábban is nemes vagy főrend volt és katonai pályán mozogott,⁶⁹ így az a francia háborúk időszakában, magyarországi vonatkozásban a nemesi származású katonai professzionisták privilégiuma maradt.

I. Ferenc Tatán, tíz nappal a schönbrunni békét követően, 1809. október 24-én, nyomtatásban kibocsátott hadparancsában kifejezte elégedettségét és a hadsereg iránti háláját, illetve rendelkezett a már odaítélt katonai jutalmak kiosztásáról (név és csapattest szerint felsorolva a jutalmazottakat), továbbá elrendelte, hogy a rendkáptalan, illetve az érmebizottság („Medaillon-Commission”) mindazok számára, akik bátor tettekkel érdemeket szereztek, hatályosítsa a kitüntetési igényeket. 1810. január 15-re az érmebizottság elnökének Friedrich Franz Xaver Hohenzollern herceg, tábornok, míg a Katonai Mária Terézia Rend káptalanja élére I. János József, Liechtenstein hercege, tábornagy lett kijelölve.⁷⁰

A gyalogászlóaljok és a lovasezredek először 1809. november–december folyamán, még táborhelyeiről küldték meg a nádor kérésére azon közvitéztek és tisztek névsorát, akiket Vitéségi Éremre vagy Katonai Mária Terézia Rendre érdemesültnak tartottak. Mivel számos vármegye seregének nem volt módja harcselekményben részt venni, ezért a jelentések egy része hasonlóképpen válaszolt a nádornak, mint Hagara őrnagy, a szatmári (11. sz.) gyalogászlóalj részéről: „Mivel a’ fent irt Batt[ali]on ütközetbe nem vólt; annak egy tagja sem tartja magát érdemesnek a’ Maria Theresia Kerestjére és a’ Medailliára.”⁷¹ A nádor az uralkodó októberi hadparancsára hivatkozva 1810. január 2-án a Mária Terézia Rendre 10 kérvényező nevét tartalmazó összeírást küldött meg a királynak, a hozzá tartozó eredeti bizonyáglevellel együtt, továbbá második csatolmányként 54 eredeti tanúsítványt és 77 inszurgens altiszt és közlegény összeírását, akiket feletteseik Vitéségi Éremre javasoltak.⁷² A veszprémiektől ekkor még csak Bereczky Márton hadnagyot terjesztették fel, Pozsonyból, Vasból, Nógrádból, Pestről viszont több mint tucatnyi név szerepelt a listán.

A bizonyáglevelüket megvizsgálva az érmebizottság döntött a kitüntetések odaítéléséről. 1810-ben az uralkodó rendelkezett arról is, hogy azon felkelők miatt, akik az ispotályokból és a hadifogságból csak később térnek haza, valamint akiknek igazoló levelei pontosítást igényelnek, a bizottság ismét üljön össze októberben.⁷³ Kisfaludy Sándor az inszurrekció hőseiről a nádor számára készített

⁶⁹ 1809-ben középkeresztet br. Meskó József vezérőrnagy kapott, míg kiskeresztet négy inszurgens tiszt: Szily Antal békési őrnagy (még palatinális huszárként véghezvitt haditetteiért), a pozsonyi Olgay Boldizsár lovas százados és gr. Eszterházy Nepomuk János ezredes, illetve br. Wenzel Ferdinand Voith vezérkari őrnagy. Hirtenfeld 1857: II. 1746–1747; sorrendben: 880–882, 1009–1012, 1017–1018, 1018–1019, 1019–1020.

⁷⁰ MNL OL N 25 III. (30. csomó) fasc. 8. rot. 2. no. 2074. 1809. október 28-al, egy Liechtenstein herceg aláírásával hitelesített függeléssel kiegészített változatát is megküldték a nádornak: MNL OL N 25 III. (33. csomó) fasc. 9. rot. 2. no. 2112. Ezt napiparancsként október 30-én publikálták. Kisfaludy 1831: 240–241.

⁷¹ MNL OL N 25 III. (33. csomó) fasc. 9. rot. 3. no. 2473. Boglár, 1809. november 6.

⁷² MNL OL N 25 III. (33. csomó) fasc. 9. rot. 3. no. 2473, 2474, 2475.

⁷³ HM HIM HL VI. 4. 1811/1. 1811. június 2.

lajstromában (*Anhang*), mely a haditettek mellett a jutalmak leírását is tartalmazza, a gr. Joseph Beckers által tett kiegészítésekkel együtt összesen 317 nevet sorolt fel. A listán azok a kitüntetések szerepelnek, amelyekre a háború során, illetve a bizottság döntését követően, a demobilizációs időszakban került sor, így a később kitüntetettek hiányoznak belőle. E lajstrom alapján szemléltethető az igazolt haditetteket elkövető, s azon belül a ténylegesen kitüntetett inszurgensek aránya.

Az inszurgensek közül egy sem kapott arany Vitézségi Érmét, így a jutalmazások az előléptetések mellett ezüst Vitézségi Éremmel, esetenként pénzjutalommal (aranydukátokkal) történtek. Az igazolt haditettek elkövetését és jutalmazását tekintve a lovasság sokszorosan felülreprezentált volt a gyalogsághoz képest. Ennek több oka lehetett. A kor harcászatának sajátosságaiból adódóan lovasként nagyobb esély kínálkozott egyéni haditettek elkövetésére, mint a zárt alakzatban harcoló gyalogság tagjaként. Számításba veendő tényező a lovasezredek szociológiai összetétele is: mivel a lovas szolgálat presztízse mind a tisztek és altisztek, mind a közvitézek számára messze a gyalogságé felett állt, így ezek a csapatok jobb módú, motiváltabb személyekből, zömében nemesekből álltak.

A listán szereplő 317 személy közül összesen húsznak ítéltek oda ezüst Vitézségi Érmét, további egy személy 4 aranypénzt kapott, ami valamivel több, mint 6%. A kitüntetettek között a veszprémi és a pesti lovasezredek inszurgensei voltak felülreprezentálva 5, illetve 7 ezüst Vitézségi Éremmel. Az előbbieket közül Fodor Dániel káplár, Csizmadia János, Csók Ferenc, Sándor Andor és Lampérth László közvitézek kaptak jutalmat. Később még a lovasságnál szolgáló Baráth István káplár ezüst Vitézségi Érmét, Fodor István közvitéz pedig 8 aranyat kapott. A nádor által Mária Terézia Rendre felterjesztett 10 személy között egy veszprémit találhatunk, a 9. gyalogzászlóalj századosát, Krausz Károlyt.⁷⁴ Krausz feltehetően az egyik reguláris hadseregtől átvezényelt tiszt vagy veterán katona volt, akit a rendkáptalan végül nem tartott az érdemrendre méltónak.

További két állami érdemrendet is odaítéltek az 1809-es magyar inszurrekció kapcsán. Az 1808-ban I. Ferenc által alapított, katonai és polgári érdemekért is adományozható háromosztályú Lipót-renddel (Leopold-Orden) alapszabálya szerint (5. §) azokat jutalmazták, „kik az állam javát és boldogságát előmozdító igyekezetük és sikeres fáradozások által világos bizonyosságát adják Hazájuk és fejedelmük iránt viseltető buzgóságuknak, kik a közjóra háramló és a nemzet dicsőségére való jeles tudományok, bölcsességek, vagy más nagy és közhasznú munkálatok által magukat megkülönböztették”.⁷⁵ A kérvényezők közül 1811-ben a veszprémi lovassági ezredesként szolgáló ifj. gr. Zichy Ferenc a középkeresztet nyerte el,⁷⁶ apja, a megye főispánja pedig katonák állításával hozott anyagi áldozataiért még 1809. október 1-jén nagykeresztet vehetett át Rainer főherceg

⁷⁴ MNL OL N 25 III. (33. csomó) fasc. 9. rot. 3. no. 2473. Lásd a kérvényt Rátótról, 1809. december 25-ről keltezve.

⁷⁵ Felszeghy et al. (szerk.) 1943: 320.

⁷⁶ Kisfaludy Kassics 1840: 200.

kezeiből.⁷⁷ A magyar jellegű Szent István-rendet (Sankt-Stephans-Orden) a háborúhoz kapcsolódóan szintén többen megkapták⁷⁸ „azon megmutatott hívségért, és azon tett nagy áldozatokért”, „mellyeket a Magyar Nemesség 1809-ik Esztendőben Ő Ts. 's Kir. Felségéhez, és az Statushoz legnagyobb buzgósággal véghez vitt[ek]”. A kitüntetést Budán a nádor adta át számukra.⁷⁹

MEGYEI JUTALMAZÁSI FORMÁK ÉS AZ INSZURGENSEK TÁRSADALMI MOBILITÁSA

Veszprém 1810. január 12-i közgyűlésén úgy határozott, hogy

„a' Hazáért életeket Feláldozó Vitézeknek [...] valamely Segedelem szereztetni ilendőnek tartatik, ugy azon Vitézek is, kik ditséretes magok viseletekkel az Ország diszére magokat jelesen meg különböztették méltónak találatnak, hogy Ő Felségének önnön Kegyelmes ajánlása szerint név szerint bemutatván érdemeik megjutalmaztatása végett ajánltassanak”.

Az inszurgens hősök emlékének hivatalos megőrzését a helyi kollektív emlékezetben a megye archívuma és a jegyzőkönyv biztosította: az arra érdemes felkelőkről szóló jelentéseket kihirdették, majd „örök emlékezet kedvéért a' Nemes Vármegye Leveles Tárába fenntartatni rendeltettek”.⁸⁰ A lovas és gyalogos ezredskapitányok beadták a tisztjé jelentéseket, „mellyek a' Megyebeli Felkelő Nemes Seregnek az Ellenség előtt tett ditséretes szolgálatjait és minden egyes személyeknek magok megkülönböztetésével bizonyított jeles tetteit magokban foglalják”. Miután összegyűjtötték a kitüntetésre érdemesek neveit, a jutalmak és segedelmek eszközlése végett az uralkodóhoz folyamodtak.⁸¹ A megyei jutalmazási formák tehát helyi szinten kiegészíthették, pótolhatták az állami-katonai kitüntetéseket. A hazatért felkelőket ünneplő megyei propaganda (ünnepségek, beszédek, alkalmi versek) a birodalmi és országos-nemzeti törekvésekkel párhuzamosan igyekezett kialakítani a hősök és halottak lokális politikai kultuszát is.⁸² A háborús hősök jutalmazása, illetve a halottak, sebesültek és megnyomorodottak

⁷⁷ Kisfaludy Kassics 1840: 197. Az adományozás okáról: *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1809. október 14. 31. sz. 237. Kiskeresztet kapott 1812 végén a mágnások közül gr. Szapáry Vince (a vasi lovasezred ezredes főhadnagya) és gr. várkonyi Amade Ferenc, a köznemességből a veszprémi lovasságtól Hunkár Antal, a pestitől Huszty József. Kisfaludy Kassics 1840: 205.

⁷⁸ Br. Luzsinszky József vezérőrnagy, gr. Zichy-Ferraris Ferenc (vasi ezredes főhadnagy), br. Prónay Lajos (pesti lovas ezredes) kiskeresztet kapott. *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1812. október 28. 35. sz. 273–274.

⁷⁹ *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1812. december 19. 50. sz. 402–403.

⁸⁰ MNL VeML IV.1.a. 1810. január 12. 8. sz. 5–6.

⁸¹ MNL VeML IV.1.a. 1810. január 13. 18. sz. 8–9.

⁸² Részletesen: Nagy 2020.

kapcsán foganatosított kárpótlások autonóm rendszerét hozták létre a helyi rendi „szociálpolitikának”.⁸³

Már szó esett róla, hogy Zichy főispán Veszprém elismerése jeléül Mecséry dunántúli kerületi vezért is táblabírónak nevezte ki.⁸⁴ A generális ugyan csak rövid ideig és pozíciójánál fogva kötődött a megyéhez, de úgy vélték, hogy „életének nagyobb részét a’ Hazának, s Királyi Tronusnak áldozván az Ország előtt esméretes többi Vitéz tetteivel számossabb ditsősséges Sebekkel és mindenek előtte, mind most megmutatott bölts Vezérlésével megfizetethetlen jutalomra magát érdemessé tette”.⁸⁵ A közgyűlés az uralkodóhoz fordult, hogy „ezen nagy emlékezetű igaz Hazafiát valamelly Rész Jószágának adományával megvigasztalni méltóztatnék”, melynek érdekében a többi dunántúli vármegyéhez is levelet írtak, hogy közös erővel léphessenek fel. A dunántúli megyék szemében a kivételes katonai karriert befutó Mecséry a *par excellence* magyar hadvezért testesítette meg. A nemesi származású, kezdetben jogi, majd katonai pályára lépő Mecséry elnyerte a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjét, majd megkapta a középkeresztet is, valamint báróságra emeltetett, ám birtoktalan volt és súlyos sebesülése miatt komoly adósságokat halmozott fel, így rangjához képest megélhetési gondokkal küzdött. Anyagi függetlensége biztosítása érdekében maga is kincstári birtok megszerzéséért fordult a királyhoz, akitől bár ígéretet kapott,⁸⁶ de ez végül annak ellenére sem vált valóra, hogy kérését Károly főherceg, illetve a magyar rendek is támogatták.⁸⁷

A veszprémi inszurgenseket illetően a jegyzőkönyv 1810. január 14-i bejegyzése szerint a megye Völgyi János inszurgens főhadnagy és Csók Ferenc közsévezésében, „kik mint nemtelenek személyeknek önként való felajánlásával magoknak nem megvető érdemeket szereztek, Nemesi Tzimeres Levélnek”, míg a – feltehetően birtoktalan – nemes Fodor Dániel káplár és Bereczky Márton hadnagy ügyében „valamelly Jószágának megnyerése végett” igyekezett az uralkodónál közbenjárni.⁸⁸ Csobrántzy Ferencnek, Ósi község plébánosának, a felkelő sereg tábori káplánjának, „ki magát jeles tetteivel megkülömböztette vala”, egyházi beneficium megszerzéséhez nyújtott segítséget. A megyei jutalmazások nem értek véget 1810-ben. József főherceg 1811. május 21-én tolmácsolta saját és az uralkodó elismerését azzal kapcsolatban, hogy Veszprém a felmentés ellenére megtartotta a törvény által előírt éves fegyvergyakorlatokat, majd június 3-án arról tájékoztatta a közgyűlést, hogy az érmebizottság két további lovas felkelőt is jutalmazásra érdemesnek talált: Baráth István káplárt és Fodor István közvi-

⁸³ A kárpótlások a veszteségeket kompenzálták: az érintettek a vagyonosabbak közadakozásából rászorultsági alapon jelentős egyösszegű támogatásokat kaptak.

⁸⁴ A Dunántúl kerületi generálisa eredetileg báró Ott Péter Károly volt, akit 1809. május 10-i halála miatt hamarosan báró Mecséry Dániel váltott fel.

⁸⁵ MNL VeML IV.1.a. 1810. január 14. 17, 18. sz. 9.

⁸⁶ Mecséry 1924: 305–306.

⁸⁷ Mecséry 1924: 136.

⁸⁸ MNL VeML IV.1.a. 1810. január 14. 17, 18. sz. 8–9. A beadványok és a megye folyamodványai: uo. IV.1.b. 1810. január 12. 18. sz.

tézt. A nádor „az Érdemeket betsűlni, ’s megjutalmaztatni tudo Nagy Lelkéről vezéreltetvén” a két inszurgentst illető jutalmak és Zichy ezredes Lipót-rendjének átadására személyesen kereste fel a megyét, valamint Bereczky hadnagy jutalmazására is ez alkalommal került sor. Az ünnepség június 8-án és 9-én zajlott le, majd június 10-én Pápán ünnepélyes közgyűlést tartottak. Reprezentációs és kultuszképző céllal megjelent egy helyi érdekű, magyar nyelvű, névtelen alkalmi nyomtatvány is, melyet az ünnepségen résztvevő Kisfaludy Sándor kompilált.⁸⁹

Nemes Fodor Dániel az inszurrekció első kitüntetettjei között volt: 1809. június 1-én, a háború egyik első magyarországi „ellenséges akciója” során, Pusztaradócnál (Vas megye) végrehajtott haditettéért kapott ezüst Vitézségi Érmét.⁹⁰ A nádor gróf Andrássy vezérőrnagy június 4-i jelentéséből értesült Fodor és a pesti Huszty József haditettéről és jutalmáról,⁹¹ melyre június 7-én válaszolt, napiparancsban közhírré tétetni rendelve azokat az inszurrekció számára.⁹² Az esetről a *Tábori Tudósításoknak* nevezett, friss hadihíreket közlő hivatalos bulletin már 1809. június 8-án beszámolt.⁹³ Veszprém állandó deputációja is értesült a történekekről: július 11-én felolvasták Zichy ezredes folyó hó 8-i levelét, melyben azt közölte, hogy a veszprémi inszurgensek közül Fodor káplár, Bereczky strázsamester és Csók közvitézek „magokat a’ Csata Piatzán jelessen meg különböztetvén” megjutalmaztattak. Fodort János főherceg még Körmenten tüntette ki és a kommenzalitás jegyében saját asztalához ültette, később a bösi táborban „Magától Ö Felsőgétől szemre hivatván 50 foréntokkal jutalmaztatott meg”. A két utóbbi inszurgensnek a nádor ígéretet tett, hogy ezüst Vitézségi Érmét kapnak.⁹⁴ A deputáció rendelkezett, hogy a „Dítséretes Vitézségüket megbizonyított Vitézeknek nevei, a’ Késő Maradékknakis Dítsőséges Emlékezetére a’ Jegyző Könyvben bé íktatnak”, továbbá levelet intéztek Fodornak, mely szerint „Magyar Nemesi származásával egyben kaptolt vitézségének oly meg különböztetett jeleit adta” és „az egész Nemes felkelő Seregnak, különösen pedig ezen N[emes] V[árme]gyének mint szülötte helyének eltörülhetetlen ditsőséget szerzet légyen”.⁹⁵

A megyék által az illetékes püspökségtől kért tábori lelkészek kiválasztása általában igazodott a felkelő seregek felekezeti tagoltságához, 1809-ben azonban Veszprémben csak katolikus tábori pap szolgált. 1809 májusában feljegyezték a jegyzőkönyvbe, hogy Csobrántzy Ferenc „Eösi Plébános Ur mind önnön Hazaíui buzgóságából mind Ö Excellentiájának Megyének Püspökjének [Rosos Pálnak] rendelésébül a Nemes Felkelő Lovas Ezeredünkhöz Hadi Káplárnak magát

⁸⁹ Kisfaludy 1811. Az ünnepségről: Hudi 2004; Nagy 2020: 77–79.

⁹⁰ A haditett leírása: Kisfaludy 1931: 96, 99, 158, 264, 290–291.

⁹¹ MNL OL N 25 III. (23. csomó) fasc. 4. rot. 5. no. 520.

⁹² MNL OL N 25 III. (23. csomó) fasc. 4. rot. 5. no. 537.

⁹³ *25-ik Tábori Tudósítás, Tizedik folytatása az újabb Hadi Történeteknek.* Buda, 1809. június 8. In: *Gyűjtemény* 1809.

⁹⁴ MNL VeML IV.1.a. 1809. július 11. 234. sz. 311–312.

⁹⁵ A dicséret fogalmazványára később még Bereczky Márton, Baráth István, Csizmadia János és Lampérth László neveit vezettek rá, nyilván ügyük elintézése végett.

ajánlotta”.⁹⁶ A felsőbb utasítás által keletkeztetett kötelesség mellett megörökítésre került a szolgálat önkéntességének és a haza iránti elkötelezettség kinyilvánításának motívuma is. Csobrántzy érdekében a vármegye 1810. január 12-én a király által frissen kinevezett Kurbély György veszprémi megyéspüspökhöz⁹⁷ intézett „alázatos felirása”-ban igyekezett közbenjárni, melyhez az ezredes bizony-ságlevelét is csatolták. A megye arra hivatkozott, hogy mivel a püspök csak nem-rég töltötte be hivatalát, ezért nem lehetnek ismertek előtte Csobrántzy érdemei, de elődje, a nem sokkal korábban elhunyt Rosos Pál, elismerve ezeket, „ötet jobb Plébániára által tenni méltoztatott”. A megye azért ajánlotta egykori tábori pap-ját Kurbély figyelmébe, mert úgy gondolták, hogy haditettei alapján „nagyobb egy házi Tisztségre” érdemes, kérve, hogy ügyét a királynál mozdítsa elő és „meg jutalmaztását eszközteni méltóztasson”. A megye tehát Csobrántzyt, aki bár jeles haditettet követett el, ám ezért nem kapott semmilyen katonai jutalmat, oly módon ismerte el, hogy feljebbvalójánál járt közben azért, hogy az egyházrendi-ség hierarchiáján belül emelkedhessen.

Völgyi János, a veszprémi lovasezred főhadnagya, Pápáról, 1810. január 15-én „alázatos Kérelmében” fordult a megyéhez, hogy az új nemeslevél megszerzésében járjon közben az uralkodónál. Mivel kérvénye – a fentiek közül egyedüliként – fennmaradt, személyes motivációiról értékes információkkal rendelkezünk.⁹⁸ Katonai kitüntetést, pénzjutalmat nem nyert, s nem nemesként nem kaphatott táblabírói címet és hivatalt sem. A kérvény a kérés jogosságának igazolására önéletrajzot és okiratmellékleteket is tartalmazott. A rendezett kézírású, retorikusan felépített szöveg egy iskolázott, a nemesség életformájában, politikai gondolkodásában otthonosan mozgó embert mutat, aki jól ismerte a vármegyei közösség elvárásait is. Völgyit a megyei jegyzőkönyv, Csók Ferenc köztivéhez hasonlóan, nem nemesként klasszifikálta. Sajat elbeszélése alapján azonban nemesként tekintett magára, aki balszerencséje miatt került rendi szempontból bizonytalan helyzetbe, valamennyivel a rendi határvonal alá: mivel oklevelekkel nem tudta igazolni nemességét, az kétesnek minősült.⁹⁹ A kérvény első egysége önéletrajzi keretben a nemessége bizonyításához szükséges családi oklevelek (köz-tük az armális) hiányának a magyarázatát nyújtja: Völgyi rendi státusának és tár-sadalmi mobilitásának biztosítékát valamely „gondatlanság”, vagy „bal sors által” veszítette el. Ezek híján azt hangsúlyozta, hogy: „jöllehet Nemzetségem eredeti Jussát az által mindenkor fenntartottam, hogy gyermekségemtől fogva Nemesi Szabadságban éltem”, ami a nemességigazoló perek során szintén bizonyító erő-vel rendelkezhetett. Életformáját megfeleltette a nemességhez társított morális normának, amit a hiányzó iratok pótlékeként tettekkel igyekezett demonstrálni:

⁹⁶ MNL VeML IV.1a. 1809. május 24. 79. sz. 208.

⁹⁷ A jóváhagyó bulla Rómából csak 1815-ben érkezett meg, így akkor szentelték püspökké.

⁹⁸ MNL VeML IV.1.b. 1810. január 12. 18. sz.

⁹⁹ A 18. században megmerevedett rendi válaszfalak korában a kismemesség kiváltságos státusát igazolni kívánó törekvéseihez és a nemességvizsgálatokhoz: Tóth I. Gy. 1996: 156–158.

„fáradhatatlan Tőrekedéseimet mindenkor oda igazgattam, hogy Őseim dítséretes nyomdokaít követvén, azoknak érdemeit hasonló érdemekre való tulajdon Tőrekedésimmal, Őseim Érdemeinek Birtokunkból a bal sors által kírágadott Tanú Leveleit pedig önön életem folyásával, s Tselekedeteimnek Tanú Bizonyságával tehetségem szerént kipotolhassam”.

Az életformának az uralkodóhoz fűződő hűségben, illetve a haza és a nemesi közösség önkéntes szolgálatában megtestesülő pozitív oldalát emelte ki, melynek stációi köré építve, bizonyságlevelekkel igazolva beszélte el élettörténetét.

Karrierútja a hivatásszerű fegyveres szolgálat különféle területeit érintette. A 18. század utolsó évtizedeiben, Veszprémben négy évig útbiztosként, majd nyolc évig „a' Gonosztévők üldözésére rendeltetvén, mint Feő Hadnagy” (azaz megyei „katona”) látta el „életveszedelmével egybe köttetett” szolgálatát. A katonai jellegű szolgálatot illetően az inszurrekciókban való részvétel kapta a hangsúlyt: 1797-ben Veszprémben, 1800-ban a horvátországi Varasdban kelt fel. Ezután a hadseregben, a király nevét viselő (1. sz.) vértesezredben töltött hét évet és hét hónapot. Ez saját bevallása szerint a korban tipikus, megrekedt katonai életpálya esete volt: mint „Cadét Káplár” szolgált, de annak tetemes költségei miatt nem tudott a tisztek közé emelkedni. Az életrajz 1809-cel fejeződött be, amikor Völgyi önkéntesként minden bizonnyal a megyei rendvédelemben játszott korábbi szerepére, inszurgens és katonai múltjára tekintettel választották főhadnagynak: magas rendfokozata és rendi státusa tehát nem konvergált. Az elbeszélést Völgyi a rendi normához igazodva, mintegy a *vitam et sanguinem*-mítoszt megidézve, így összegezte: „életemet véretem Felséges Királyunk és édes Hazánk Javára s oltalmára több ízben feláldozván mindent el követni igyekeztem, a' mivel magamat érdemessé tehessem”. Meglett embernek tartotta magát, s igyekezett saját jövőjének és társadalmi emelkedésének biztosabb alapokat teremteni. Ezért fordult a megyéhez, hogy méltányolják polgári és hadi szolgálatait, és szíveskedjenek „Felséges Koronás Királyunk Előtt leendő hathatos ajánlása által Nemesi szabadságban való élésem mellől szerentsétlenül el vesztett Tanú Leveleim helyett, ujj Nemesi Czímeres Levélnek ki-nyerésére Kegyelmissen segíteni”.¹⁰⁰

Az ügyről nem tudunk többet. Áttekintve a Királyi Könyveket és a vonatkozó adatbázisokat, kevéssé valószínű, hogy akár Csók, akár Völgyi esetében sikerrel járt volna a nemességszerzésre irányuló törekvés. Míg Csóknál feltehetően az egyéni haditett, addig Völgyi esetében a nemesi életmód és a civil-katonai karrierút egésze, s ennek részeként az inszurrekció szolgálhatott a hivatkozási alapként. A kérdés tisztázása további kutatásokat igényelne (csakúgy, mint a francia háborúkkal kapcsolatos nemesítéseké általában), de feltehető, hogy talán a nemességszerzés pénzügyi költségei lehettek túlságosan magasak az érintettek számára, esetleg, hogy a vármegye támogatása és az inszurrekcióban való alkalmoszerű katonáskodás során felmutatott katonai érdemeik ekkoriban

¹⁰⁰ MNL VeML IV.1.b. 1810. január 12. 18. sz.

önmagukban már nem bizonyultak elégségesnek a kancellária felterjesztési és az uralkodó adományozási gyakorlatában az armális kiállításához, ami jogilag lehetővé tette volna számukra a rendi határvonal átlépését.¹⁰¹

Az 1811. június 8–9-én, Pápán lezajlott ünnepség kapcsán kerültek megjutalmazásra, illetve kompenzálásra azok az inszurgensek, akik mindaddig nem kaptak semmit. A második napon tartották a veszprémi lovasezred ünnepét, melyen a nádor kitüntette az érintetteket. Az Esterházy-kastélyban került sor arra, hogy Zichy ezredest a nádor egy latin beszéd kíséretében a Lipót-renddel kitüntesse. Később a főherceg a város főterén megszemlélte a veszprémi lovasságot, és magyar nyelvű beszédet intézett hozzájuk. Ezt követően Kotsi Horváth Sámuel aljegyző, századoskapitány felolvasta a kitüntetésekkel kapcsolatos szabályokat. A nádor Baráth István káplárhoz és Fodor István közlegényhez magyar nyelvű beszédet intézett, az aljegyző pedig ismertette a jutalomra érdemesítő haditetteiket. A nádor folytatta beszédét és maga tüntette ki az érintetteket: Baráthnak ezüst Vitézségi Érmét tűzött a mellére, Fodornak pedig nyolc aranyat adott. A nádornak a megyei karok és rendek nevében a veszprémi megyéspüspök, Kurbély György felelt, melyet a tömeg részéről éljenzés követett. A fenti esetben a rendi nyilvánosság katonai kitüntetési rítusai során a végrehajtott haditettek reprezentációján keresztül egyrészt egy-egy altiszt vagy az inszurgens sereg alsó rétegéhez tartozó közkatoná, másrészt a felkelés fővezéri tisztét betöltő nádor, az inszurrekciót lebonyolító és ünneplő megyei elitek között ideiglenesen jelleggel szimbolikus közösség képződhetett. A pénzbeli jutalmak mellett a nyilvános elismerésen keresztül megszerzett presztízs is hozzájárulhatott helyi szinten a korlátozott társadalmi emelkedéshez.

Az 1811-es ünnepség kapcsán került sor Bereczky alhadnagy jutalmazására is, akinek a nádor ezüst Vitézségi Érmét ígért, s fel is terjesztették kitüntetésre, ám ezt az elkallódott biznyságlevelek miatt nem kaphatta meg. Számára a megyei közgyűlés még 1810 januárjában kompenzációként azt ígérte, hogy valamely birtokadomány érdekében igyekszik közbenjárni az uralkodónál. Úgy tűnik, a megye törekvése, akárcsak Mecséry, Völgyi és Csók esetében, sikertelennek bizonyult. Az ünnepséget követő napon tartott közgyűlés alkalmából Zichy főispán „valóságos Királyi modon” Balatonfőkajáron fekvő jószágában 32 évre egy telket (*sessio*) „inscribált” Bereczky számára, mely tranzakció általános definíciója: „ideiglenes birtokátruházás birtokos és birtoktalan nemesek között”.¹⁰² Az *inscriptio pro fidelibus servitiis* esetéről, „érdem-dijazásról” volt szó, melynek során ősi vagy szerzeményi ingatlanokat „hű szolgálatok vagyis személyes érdemek” miatt,

¹⁰¹ Szabó István hívta fel arra a figyelmet, hogy a korábban nagy jelentőségű jobbágy-nemesítés a 18–19. században „nagy mértékben elveszítette gyakorlati jelentőségét”. A változások következtében új társadalmi elemek kerültek előtérbe: „a felduzzadó állami és katonai hivatalnokság, a kapitalista gazdasági rend vagyoni osztálya és a rohamosan hódító szabad szellemi pályák művelőinek tömege”, „[a] nemeslevelek megszerzői ekkor már elsősorban közülük kerültek ki. Szabó 1941: 21. Töredékes információink alapján sem Csók, sem Völgyi nem ezekhez a felemelkedő társadalmi csoportokhoz tartozott.

¹⁰² Pálmány 2013: 488.

ideiglenesen ruháztak át.¹⁰³ A latin adománylevelet szó szerint beiktatták a jegyzőkönyvbe, illetve „a’ Nagy Lelkű Adonak és az Érdemes Vitéznek emlékezetére” elhelyezték a megye levéltárában is.¹⁰⁴ Az uralkodói birtokadományozást imitáló jutalmazási rítus és a kollektív emlékezet számára a jegyzőkönyvben, illetve a Kisfaludy-féle nyomtatványban való rögzítése¹⁰⁵ a megjutalmazott inszurgens érdemeinek nyilvános elismerése mellett a főispán reprezentációját is szolgálta.

* * *

A törvények és a propaganda alapján az 1809-es inszurrekció a rendi határvonal felett elhelyezkedő nemesség különböző osztályhelyzetű rétegei, illetve adott esetben az önkéntesként vagy helyettesként a csapatokhoz kerülő nem-nemesek számára is a relatív társadalmi mobilitás lehetőségét kínálta. A gyakorlatban, ahogyan Veszprém példája is mutatja, ahol a csapatokat harcba vetették, s így az inszurgenseknek lehetőségük nyílt katonai rátermettségük bizonyítására, a társadalmi emelkedéshez, közösségi elismeréshez és jutalmazásokhoz kapcsolódó várakozások részlegesen teljesülhettek. Mind az uralkodó és a nádor állami-katonai, mind a megyék autonóm civil mozgósítási, jutalmazási-elismerési és kárpótlási stratégiája a nemesi felkelés háborúban való részvételének társadalmi-politikai fontosságát mutatja. Az inszurrekción keresztül ugyanis *pars pro toto* a magyar rendi-nemesi nemzet mérettetett meg a harcokban. A fenti példák alapján a háborúban való részvétel, a harcok rövidsége ellenére, a megyében honos mágnásoktól kezdve a *bene possessionatin*, majd a kisbirtokos, birtoktalan nemességen, adott esetben a háborúban résztvevő egyháziakon keresztül a rendi határvonal alatt élő kétes nemesekig és közrendűekig korlátozottan ugyan, de lehetőséget kínált a mobilitásra, vagy legalább az erre vonatkozó igények artikulálására és a közösség provizórikus elismerésére a vármegyék szándékának kinyilatkoztatása által. A megyei jutalmazások sajátos lépcsőzetességet mutatnak, amennyiben a maguk korlátozott eszközeivel mindig az adott rendi státust, illetve osztályhelyzetet igyekeztek a lehetőségekhez mérten bizonyos fokig javítani.

FORRÁSOK

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (HM HIM HL)

VI. 1. A magyar királyi nemesi testőrség iratai 1760–1850.

VI. 4. A magyar nemesi felkelés iratai 1793–1815.

¹⁰³ Kövy–Fogarasi 1845: 237.

¹⁰⁴ MNL VeML IV. 1.a. 35. 1811. június 10. 1. sz. 386–389.

¹⁰⁵ Kisfaludy 1811: 29.

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
N 25 III. Militár-Kanzlei 1797–1836, Militár-Kanzlei des Palatin E. H. Joseph III.
1809–1810.
- Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára (MNL VeML)
IV.1.a. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei.
IV.1.b. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai.
IV.1.f. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Acta insurrectionalia.
V.102.d. Veszprém Város Tanácsának iratai, Körendeletek (Currensek).
- Beytrag* 1809 = *Beytrag zu den Annalen der Ritter-Orden*. 1–3. kötet. (Hrsg. August Gräffer.) Wien, 1809.
- CJH VII. = Márkus Dezső (szerk.): *Corpus juris Hungarici / Magyar törvénytár. 1740–1835. évi törvényczikkek*. (Ford. Csiky Kálmán.) Budapest, 1901.
- Gyűjtemény* 1809: *Gyűjtemény melyben Az Austriai Fő Ármádiánál és a Magyar Nemes Felkelő Seregnél ki jövőendő Táborig Parantsolatok, Hirdetések, Buzdítások, Táborig Tudósítások s a t. foglaltatnak*. H. n.
- Hunkár 2004: *Hunkár Antal visszaemlékezése és iratai*. (S. a. r. és szerk. Hudi József.) Pápa.
- Kisfaludy Kassics Ignác 1840: *Érdem Koszorúk vagy Értekezés A' Felséges Austriai, Császári és Királyi uralkodó Házat illető Jeles Rendekről, megtiszteltetésükről és jutalmazásukról, toldalékkép pedig Európában most virágzó egyéb Jeles Rendekről is*. Bécs.
- [Kisfaludy Sándor] 1809: *Hazaifüi Szózat a' Magyar Nemességhez*. Pest.
- [Kisfaludy Sándor] 1811: *József Főherceg a' Magyarok' Náadorispánnya Veszprím Vármegyében*. Buda.
- Kisfaludy Sándor 1892: Regeköltőnek Hattyúdala. In: *Kisfaludy Sándor minden munkái*. 6. kötet. (Kiad. Angyal Dávid.) Budapest, 185–384.
- Kisfaludy Sándor 1893: *Kisfaludy Sándor minden munkái*. 8. kötet. (Kiad. Angyal Dávid.) Budapest.
- Kisfaludy Sándor 1931: [Freymüthige] Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahre 1809 und 1810. In: Gálos Rezső (kiad.): *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái*. Győr, 66–323.
- Mecsery Dániel 1924a: Báró Mecsery Dániel altábornagy önéletrajza (1759–1814). (Kiad. N. N.) *Hadtörténelmi Közlemények* (25.) 133–160, 298–324.
- Nagy Ágoston 2018: Kisfaludy Sándor fogalmazványai az 1809-es inszurrekció idejéből. *Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények* (16.) 513–532.
- Ruszek József 1810: *Üdvözlő Dal a' hadbul megérkezett Felkelő Nemes veszprémi sereghöz*. Veszprém.
- Séllyey Elek 2001: Zala megye politikai viszonyai a reformkor hajnalán: Séllyey Elek főszolgabíró feljegyzései. (Kiad. Molnár András.) *Levéltári Szemle* (51.) 4. 29–40.

Hazai és Külföldi Tudósítások 1809–1810.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bognár Katalin 2010: *Kisnemesi mentalitás a reformkori követválasztások és tisztújítások tükrében*. (PhD-disszertáció.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Csetri Elek 1997: „Katonának tött az átok.”: Verbuválás és katonafogás Erdélyben a francia és napóleoni háborúk idején (1792–1815). *Hadtörténelmi Közlemények* (110.) 496–522.
- Dobszay Tamás 2021: „Magyarországnak szabad fia vagyok”: A nemesi státus értéke és „használatá”. In: Varga Zsuzsanna – Melkovics Tamás (szerk.): *Szabad nemzet szabad hazában: Tanulmányok a polgári átalakulás és a nemzeti modernizáció kérdéseiről Erdődy Gábor 70. születésnapjára*. Budapest, 227–236.
- Farkas Gábor 2001: Fejér vármegyei archontológia II. *Alba Regia – A Szent István Király Múzeum Évkönyve* (30.) 77–99.
- Felszeghy Ferenc – Rátvay Imre – Petrichevich György – Ambrózy György (szerk.) [1943]: *A rendjelek és kitüntetések történelmünkben*. Budapest.
- Fenyő István 1957: Kihagyott részletek Kisfaludy Sándor „Hazafiúi Szózat”-ából. *Irodalomtörténeti Közlemények* (61.) 275–279.
- Henning, Eckart – Herfurth, Dietrich 2010: *Orden und Ehrenzeichen: Handbuch der Phaleristik*. Köln – Wien. DOI: 10.7788/boehlau.9783418213312
- Hirtenfeld, J[aromir] 1857: *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder*. 1–2. kötet. Wien.
- Hochedlinger, Michael 1999: Mars Ennobled: The Ascent of the Military and the Creation of a Military Nobility in Mid-Eighteenth-Century Austria. *German History* (17.) 2. 141–176. DOI: 10.1191/026635599677031902
- Horváth Gergely Krisztián 2017: A „torlódott szerkezetből” a „zsilipelésig”: Történelemszemlélet és fogalomhasználat Tóth Zoltán életművében. In: Horváth Zita – Rada János (szerk.): *Társadalomtörténeti tanulmányok Tóth Zoltán emlékére*. Miskolc, 13–34.
- Hudi József 1995: Veszprém vármegye politikai eliteje a XVIII–XIX. században (1711–1918). In: Oláh Miklós (szerk.): *Az átmenet avagy Veszprém megye a rendszerváltás időszakában*. Veszprém, 25–61.
- Hudi József 1997: Veszprém vármegye nemessége 1812-ben. In: Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Imre (szerk.): *Mágnások, birtokosok, címerlevelek*. (Rendi társadalom – polgári társadalom 9.) Debrecen, 219–227.
- Hudi József 2004: József nádor 1811. évi látogatása Veszprém megyében. *Megyei Híradók* (12.) 3–4. 13.
- Hudi József 2006: Közigazgatás és honvédelem 1809-ben. *Pápai Múzeumi Értesítő* (11.) 199–209.
- Kávássy Sándor 1985: Nemesi háztartás és család Szatmárban az 1809. évi inszurrekciós összeírás alapján. *Agrártörténeti Szemle* (27.) 605–653.
- Kósa László 2001: „Hét szilvafa árnyékában”: A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon. Budapest.
- Nagy Ágoston 2020: Törekvések az utolsó nemesi felkelés kultuszának kialakítására. In: Szívós Erika – Veress Dániel (szerk.): *Örökség, történelem, társadalom*. (Rendi társadalom – polgári társadalom 32.) Budapest, 44–86.

- Nagy Ágoston 2021: Az 1809-es ötödik koalíciós háború hivatalos propagandájának kezei a Habsburg monarchiában. *Századvég* (1.) 2. 43–76.
- Ódor Imre 1987: Az 1809. évi nemesi összeírás forrásértéke, felhasználásának lehetőségei. In: Á. Varga László (szerk.): *Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok*. (Rendi társadalom – polgári társadalom 1.) Salgótarján, 111–124.
- Paládi-Kovács Attila 2000: Kisnemesi társadalom és kultúra. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.) – Sárkány Mihály – Szilágyi Miklós (szerk.): *Magyar Néprajz*. 8. kötet. *Társadalom*. Budapest, 131–172.
- Pálmány Béla 1991: Nógrádi armalista családok küzdelmei nemesi kiváltságaik megőrzéséért. In: Á. Varga László (szerk.): *Társadalmi konfliktusok*. (Rendi társadalom – polgári társadalom 3.) Salgótarján, 139–148.
- Pálmány Béla 1997: A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása. In: Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Imre (szerk.): *Mágnások, birtokosok, címerlevelek*. (Rendi társadalom – polgári társadalom 9.) Debrecen, 37–96.
- Pálmány Béla 2013: *Fejezetek Szécsény történetéből*. Salgótarján.
- Poór János 2003: *Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12*. Budapest.
- Réfi Attila 2021: Hadba szállás magyar módra – az inszurrekció szervezete és irányítása. In: Hermann Róbert (szerk.): *A magyar hadügyi igazgatás története (1526–1990)*. Budapest, 129–169.
- R.[ugonfalvi] Kiss István 1909: Az utolsó nemesi felkelés története. In: R. Kiss István (szerk.): *Az utolsó nemesi felkelés századik évfordulója emlékére*. Budapest, 9–295.
- Szabad György: A kisnemesség társadalmi és politikai állása a reformkorban. *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* (7.) 113–122.
- Szabó István 1941: A jobbágy megnemesítése. *Turul* (55.) 1–2. 11–21.
- Szabó István 1976: A nemesség és a parasztság osztályviszonyai a XVI–XVIII. századokban. In: Für Lajos (szerk.): Szabó István: *Jobbágyok – parasztok: Értekezések a magyar parasztság történetéből*. Budapest, 237–252.
- Szemethy Tamás 2021: *Katonabárók és hivatalnok grófok: Új arisztokraták a 18. századi Magyarországon*. Budapest.
- Tálás Géza 1972: Korai osztrák kitüntetések. (Vitézségi érmek.) II. *Az Érem* (28.) 2. 70–75.
- Tóth István György 1996: *Mivelhogy magad írást nem tudsz...: Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*. Budapest.
- Tóth Péter 2010: Borsod vármegye az 1809. évi inszurrekcióban. In: Bana József – Katona Csaba (szerk.): *Franciák Magyarországon, 1809*. 1. kötet. Győr, 163–188.
- Tóth Zoltán 1991a: Rendi norma és a „keresztyén polgárisodás”: Társadalomtörténeti esszé. *Századvég* 2–3. 75–130.
- Tóth Zoltán 1991b: A rendi társadalomszerkezet történeti színeváltozásairól. In: Tóth András (szerk.): *Rendiség és polgárosodás*. (Előadások a polgárosodásról 1.) Budapest, 13–25.
- Veress D. Csaba 1984: Veszprém megye és az 1809. évi francia háború. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* (17.) 357–400.
- Veress D. Csaba 1989: *Napóleon hadai Magyarországon*. Budapest.
- Vörös Károly 1958: *Adalékok Pálóczi Horváth Ádám életéhez*. Budapest.

-
- Vörös Károly 1981: A magyar nemesi felkelés a napóleoni háborúk korában. *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* (7.) 93–101.
- Vörös Károly 1986: Kisfaludy Sándor világa. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* (18.) 447–450.